

FEKETE KÁROLY
A Lelkészképző Intézet

1. Az alapítás és a célok

Az 1914. évi egyházkerületi közgyűlés 189. számú határozatával mondta ki a Lelkészképző Intézet szervezésének szükségességét. A kollégiumi Felsőoktatási Tanács 1914. október 23-án jóváhagyta az intézet szabályzatát, amit az egyházkerület elnöksége 1914. október 31-én ideiglenesen megerősített. A végleges jóváhagyás az 1915. áprilisában tartott egyházkerületi közgyűlés 250. számú határozatával történt. A szabályzat szerint a Lelkészképző Intézet megnyitásának napja 1914. október 31. volt, amikor a tudományegyetem minden hittudományi kari hallgatója (108 fő) tagja lett az intézetnek. Az Egyetemes Konvent határozata értelmében a Debreceni Református Kollégium Lelkészképző Intézetének az volt a célja, hogy az elméleti képzést adó teológiai fakultás mellett gyakorlatorientált, a lelkészi pályára felkészítő intézmény legyen. „A debreceni m. kir. tudományegyetem hittudományi karának minden hallgatója csak abban az esetben bocsátható a tiszántúli ref. egyházkerület lelkészésképző vizsgálataira, ha egyetemi tanulmányainak folytatásával egyidejűleg a lelkészésképző intézetnek tagja volt.”¹

Ez természetesen nem jelentette azt, hogy minden tanévben minden hittan-hallgató automatikusan tagja lett volna a Lelkészképző Intézetnek. Előfordult olyan félév is, amikor az elsőévesek közül akár tízen is csak teológiát tanultak, s nem készültek lelképásztornak, de ez kirívónak tekinthető, mert az általános tendencia az volt, hogy egy-egy ritka kivételtől eltekintve az egyetem teológiai karának hallgatói mindnyájan tagjai lettek a Kollégium Lelkészképző Intézetének. Ezért létszámmozgásai is hasonlóak voltak a hittudományi kar létszámaihoz.²

Hallgatói létszáma 1933/34-ben 207 fővel érte el a csúcst, s a teológushíány általános országos jelenségéhez igazodva 1943/44-ben visszaesett 48 főre. A háború után újra megnövekedett a hallgatók száma, úgyhogy 1948/49-ben az intézetnek 83 férfi és 5 nő (=88) teológus volt a tagja.

---

¹ A debreceni református kollégium felső oktatási intézetének szabályzata. Javaslat. Debrecen, 1914., LE 11 (1918) 390.

² A tanévenkénti létszámot lásd a hittudományi kar történeténél táblázatba foglalva.

Tanév	Lelkészképző Intézet létszáma	Hittudományi kar összlétszáma az adott év II. félévében
1914/15	108	104
1915/16	62	61
1916/17	54	60
1917/18	50	51
1918/19	69	105
1919/20	72	84
1920/21	49	49
1921/22	53	56
1922/23	66	72
1923/24	78	79
1924/25	89	91
1925/26	94	98
1926/27	100	99
1927/28	104	109
1928/29	122	119
1929/30	156	156
1930/31	170	170
1931/32	196	192
1932/33	200	206
1933/34	207	202

Tanév	Lelkészképző Intézet létszáma	Hittudományi kar összlétszáma az adott év II. félévében
1934/35	187	185
1935/36	163	163
1936/37	162	169
1937/38	158	159
1938/39	147	150
1939/40	113	113
1940/41	92	97
1941/42	54	62
1942/43	46	45
1943/44	I. félév 50 II. félév 48	49
1944/45	–	48
1945/46	I. félév 40 II. félév 41	41
1946/47	I. félév 54 II. félév 59	53
1947/48	I. félév 74 II. félév 73	74
1948/49	I. félév 88 II. félév 86	86
1949/50	95	95

A Lelkészképző Intézet³ tehát az egyetemen folyó tudományos szakképzés mellett önállóan szervezett intézményként működött, amelynek az volt a feladata, hogy szervezze és megoldja a gyakorlati egyházi képzést, illetve erősítse az oktatásban az egyházi hatást, adjon képet a tiszántúli lelkiségről, segítse a gyülekezetismeretet, teremtsen a kötelező bentlakásos internátusban gyülekezeti életet. Az intézet hivatalos tájékoztatója szerint ugyanis: „A jó lelkipásztor, a pásztori lelkület, szolgálatokban gyakorlódás, feladatok sorában elindulás szükségét a lelkészképző intézet van hivatva megoldani. Az intézet igazgatója, egy tanára és ének-zenében, modern nyelvekben kellő felkészültséget nyújtó előadói a hivatástudat fejlesztése mellett a gyülekezeti élet feladatait látják maguk előtt és munkálják az adott lehetőségek szerint.”⁴

3 Történetének első szakaszát megírta dr. Erdős Károly: A Lelkészképzőintézet története, In: Koll. tagozatai, 117–135.

4 Illyés Endre: Az én igám gyönyörűsége, Debrecen, 1943, 17–18.

A Lelkészképző Intézetben biztosítva maradt a lelkészképzés egyik legfontosabb gyakorlatsorozatának, az üdvtörténeti ünnepekhez kötődő legáció⁵ ősi intézményének a kialakult hagyományok szerinti szervezése és feszes mederben tartása. A legátust igénylő gyülekezetek nyilvántartása, a választási rend szabályozása és felügyelete, a felkészítés, kikérdezés, prédikáció-ellenőrzés és kiértékelés, a lelkipásztorokkal való kapcsolattartás folyamatos feladatot adott az intézetigazgatónak. A legáció egyúttal diákjóléti és a Kollégium fenntartásához is hozzájárulásokat gyűjtő alkalom volt. Az évente három üdvtörténeti ünnepre prédikálni és adományt gyűjteni menő ifjak tapasztalatot szereztek a gyülekezeti tagokkal, lelkipásztorokkal való kapcsolatteremtésről, az emberekkel való bánásról és a szószéki szolgálatról.

Kiss Ferenc teológiai akadémiai tanári székfoglaló értekezése is erről szólt 1913-ban *Az egyetem és a lelkészképzés* címmel. Az ebben az előadásban vázoltak alapján szervezte meg a Lelkészképző Intézetet, amelynek 1914–1917 között ő lett az első igazgatója.⁶ „Első teendőnk az új helyzet megállapítása [...] egyetemmel alakulás nélkül is bizonyos tekintetben oly helyzettel állunk szemben, mely önmagában is új teendőkre kényszerített volna bennünket. S ez az, hogy mai lelkészképzési rendszerünk avult, dekadens és tarthatatlan. Még keresztyéneket sem nevel a theologia, nemhogy lelkipásztorokat, akik magukon kívül az egész nyájról gondot tudnának viselni.”⁷

Kiss Ferenc világosan látta azt is, hogy az alakuló debreceni állami egyetem hittudományi karának nem lehet feladata a leendő lelkészek gyakorlati felkészítése, csak az elméleti ismeretek megadása. Az egyetemi autonómia új helyzetet teremt a tanárok kinevezésénél is és a tanszabadság terén is. Ebben az új szituációban Kiss Ferenc négy tételben foglalta össze a jövő lelkészképzésével kapcsolatos követelményeket: mindenképpen szükségesnek látta a szakképzettség megadását, a gyakorlati képesítettség elérését, az alapos műveltséget és a keresztyén személyiség kialakítását: „Minden theologusnak kell a theologiai összes tudományágakban egy bizonyos [...] az egész mezőt áttekinteni képes megbízható ismerettel, általános tájékozottsággal rendelkezni, e határon belül, amint kit-kit hajlama indít, valamely tárgykörrel, mint kiválasztott szakkal részletekig menő alaposággal foglalkozni, a rokon tudományok közül a lélektan (logika) és neve-

5 Dankó Imre: A debreceni legáció, a debreceni legátus, Református Tiszántúl 9 (2001)/6, 23–27., Vargha Balázs: „Kronika 1941” című legációs versének facsimile kiadása, Debrecen, 2001.

6 A megvalósításhoz lásd: A Tiszántúli Református Egyházkerület Jegyzőkönyve 1914. év 189. szám. Június hó. 155–156. oldal – A Tiszántúli Református Egyházkerület 1915. április 21–23. napjain tartott közgyűlésének Jegyzőkönyve, Kiadta: Kiss Ferenc. Debrecen, 1915. Lásd még ugyanitt a 250. szám: A lelkészképző intézet szabályzatának elfogadása: 177–178. oldal + a VII. sz. melléklet hozza a szabályzatot, a 465–469. oldalon., A Debreceni Református Lelkészképző Intézet történetét (1925–1952) megírta: Tibori János: Három tanulmány. Debrecen, 1998, 11–120.

7 Kiss Ferenc: *Az egyetem és a lelkészképzés*. A Debreceni Református Kollégium Akadémiai tagozatainak évkönyve, Debrecen, 1914, 38.

léstan főbb problémái felől nem annyira terjedelmileg, mint lényegében tájékozottnak lenni s végül egy modern nyelvet az olvasási készségig elsajátítani. [...] ki kell emelnem, hogy a biblia helyes ismerete s magyarázhatása szempontjából mai theologiai irodalmunk különösen e téren elmaradottsága miatt valamelyik modern nyelv tudása nélkül senkit lelkésszé nem képesítenék, ami különben a színvonal emelése szempontjából is felettebb kívánatos. A szaktudással párosulni kell a gyakorlati képesítettségnek. Isten országának első sorban nem tudósokra, hanem alkalmas munkásokra van szüksége. Az alkalmasság feltétele ugyan a tudás, de a dolgozó két keze a gyakorlati készség. [...] A gyakorlati képesítettség alatt nem a szertartások technikájába begyakorlottságot értem, hanem mindazon követelmények lehető ismeretét, melyekkel az élet szeges buzogánya zörget a lelkészi hivatás, működés ajtaján s ez ismeret alapján a feleletnek, a tettnek begyakorlását, mellyel a lelkész válaszol az élet részéről bementő nagy és égető szükségletekre. Tanulmányai közben be kell magát gyakorolnia az előadás művészetébe, a vallástanításba, vasárnapi iskolák, ifjúsági egyletek vezetésébe, szövetkezetek ügymenetébe stb., s ha az egyéni lelkipásztori gondviselés (cura pastoralis) gyakorlására a képzés alkalmat alig nyújthat: az intézményes gyülekezeti (belmisszió) munka s a népjóléti (szociális) intézmények elméleti ismeretén kívül bizonyos terjedelmű gyakorlati készséget okvetlenül kell adnia.”⁸

A műveltség fontosságát így indokolta: „az átlag színvonalon alul maradás, a társas érintkezések bevett formáival hadilábon állás, a szűk látókör, az egyoldalúság, a modortalanság egyetlen pályán sem áll olyan visszataszító ellentmondásban a hivatal és hivatás jellegével s sehol nem hat annyira vissza a legodaadóbb buzgósággal végzett munka eredményességére, mint éppen a lelkészi pályán. Pál az Areopágon is meg tudott állani s a Festusok udvarában sem vallott benne szégyent a képviselt eszme.”⁹

A keresztyén személyiség kialakítását pedig azért tartotta fontosnak Kiss Ferenc, mert „aki Krisztushoz akar vezérelni, annak magának is a Krisztusénak kell lennie. Aki hit tüzet akar másban gyújtani, annak magának is égni kell a hitben és a hitért s ki útmutató akar lenni a földről az ég felé vivő úton, azon olvasható betűkkel kell ragyogni a Jézus nevének. Nekünk, illetve Istennek nem tömeghit kell, hanem keresztyén személyiség. [...] lelkiismereti kérdés a lelkészi hivatalba lépés s a Szentlélek elleni bűn határán jár, ki e pályának csak napszámosa vagy kihasználója.”¹⁰

Ezt a négyes célt az egyetem mellett, a debreceni Református Kollégium tagozataként megalapítandó Lelkészképző Intézet felállításával látta elérhetőnek Kiss Ferenc. Előadásában bemutatta azt is, hogy milyen felépítéssel, célkitűzéssel és felszereltséggel kell megszervezni az intézetet. A legfontosabb kívánalmak között mondja ki az internátusi rendszer bevezetését, a tudományos szemináriumok

8 Kiss Ferenc: Az egyetem és a lelkészképzés. In: A Debreceni Református Kollégium Akadémiai tagozatainak évkönyve, Debrecen, 1914, 43–44.

9 I. m. 44.

10 Uo.

megszervezését saját könyvtárral, a debreceni gyülekezetekre épülő szószéki és belmissziói gyakorlatok bevezetését. Általánosságban: „Állandó és rendszeres munka, imádság és nemes szórakozás, mindegyikben kellő rend, átgondolt következetesség, beosztás és mérték, ezek – általában a test és lélek nevelés – célunkat illetően a lelkészképző-intézet alapgondolatai. [...] Nem munkában megroppantani, imádságban megsápasztani, szórakozásban üressé tenni, hanem a különböző nevelő tényezők harmonikus egységbehozatalával munkára edzett, imádkozni szerető, a társas élet tisztas örömeit élvezni tudó, egész embereket nevelni a cél.”¹¹

Van még egy érdekes elgondolása Kiss Ferencnek, ami jellemző a felfogására: „nem gondolok a lelkészképző-intézettel – bár megszabott rend szerint kívánom ott az életet befolyásolni –, zárdai, sőt még katolikus szemináriumi rendszert sem bevezetni. Annyira nem, hogy a rend fenntartása, a program szerinti élet biztosítása szempontjából még fegyelmi szabályokat, büntetési fokozatokat sem kontemplálok. Annyira a megértésre, az egyéni hatásra, a cél felismerésére alapozom az egész intézet tervét, hogy az intézeti élet egyetlen irányítójává s fék-jévé az intézeti közszellemet kívánom állítani. E közszellemet a családfő igazgatónak kell megteremtteni, képviselni s fenntartani az összes tagok megértő közreműködésével. [...] Aki e közszellemben nem tud beigazodni, azon nem javít a büntetés, nem segít a megtorlás, azt az egészséges s épen ezért mindig munkás közszellem automaticamente kiveti, mint ahogy a tenger hullámainak csodás közérzése, ösztönös energiája kidob magából minden szemetet.”¹²

Ennek az elképzelésnek a végrehajtásához elkerülhetetlen lett volna az internátusi rendszer kialakítása, a tudományos szemináriumi könyvtár megszervezése, a debreceni gyülekezetekre épülő szószéki és belmissziói gyakorlatok bevezetése. Ezért a terv jelentős részét csak részben és több lépcsőben sikerült megvalósítani.

Mivel az első világháború idején a Kollégium egy részében hadikórház működött, a hallgatók 1914–1915-ben bekapcsolódtak a beteglátogatásba és a lelki gondozásba, végezték az iratmissziót, segítettek a betegek levelezésében. A járóbetegnek hetente irodalmi-zenés esteket szerveztek. A Kollégiumon kívül fekvő sebesültek között is felügyeletet vállaltak. Erdős Károly docens a kollégiumi magyar és német nyelvű sebesültek állandó lelkigondozását végezte.¹³

A katonai szolgálatra bevonult teológusok miatt megcsappant létszám és a fent említett speciális szolgálatok miatt az 1915–1916. évben csökkentek a városi gyülekezetekben végzett szolgálatok, viszont az 1917/18. tanévtől a debreceni református egyház újra lehetőséget biztosított a lelkészképző intézeti tagok istentiszteleti gyakorlatára.¹⁴

11 I. m. 52.

12 I. m. 53.

13 Kun Béla: Évkönyv a Debreceni Református Kollégium Felsőoktatási Intézeteiről az 1914/15. iskolai évről XXXVII. (I.) évfolyam. Debrecen, 1915, 20–21.

14 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1917. évi május hó 9–10. napjain, Debrecenben tartott közgyűlésének Jegyzőkönyve, Kiadta: Kiss Ferenc egyházkerületi főjegyző, Debrecen, 1917, 242. szám, 196–197.

Kiss Ferenc vezetésével nagy súlyt helyeztek a tagok kegyességi életének ápolására és a belmissziói gyakorlatokra. Hétköznap esténként precest tartottak, vasárnap délelőtt ifjúsági istentiszteletet, vasárnap délután meghívott igehirdetők prédikáltak az Oratóriumban a városi gyülekezetek tagjai számára is. A helyettes igazgató vezette a szónoklattani gyakorlatokat.

Amikor Kiss Ferenc a Kálvineumok körüli bokros teendőik miatt leköszönt a Lelkészképző Intézet igazgatói tisztéről, akkor nyújtotta be az egyházkerületnek *A Lelkészképző Intézet családi rendszer szerinti átalakítása* című programját.¹⁵ Ezt is precízen, a részletekre is figyelmet fordítva dolgozta ki. Különösen szembeötlő ebben a tervezetben, hogy az oktatók nevelőmunkájában a családiasság megteremtése mellett kiemelt cél a tehetséggondozás, a személyenkénti egyéni fejlesztő munka és a hallgatók tapintatos figyelemmel kísérése. A szellemi, erkölcsi, egészségügyi, jellembeli fejlődéshez javasolja a nevelő személyzet számának gyarapítását és a külső körülmények javítását. A közgyűlési határozat elvileg helyeslést fogalmazott meg, de az anyagiak szűkös volta miatt a megvalósítást elhalasztotta, ezért a korszak általános jellemzője lett, hogy az egyetem tanszékeinek jelentős helyigénye miatt hiányzott a külön lelkészi intézeti könyvtár és szemináriumi terem.

A Lelkészképző Intézet szakkönyvtárának alapját a Kollégiumi Nagykönyvtár állománya biztosította, s a külön beszerzett könyveket is az anyakönyvtár tartotta nyilván.¹⁶ További gyarapodást jelentettek a lelkészi és professzori hagyatékok, mint például néhai Erőss Lajos püspök és Balogh Ferenc professzor könyvtára.¹⁷ Az 1920-as évektől több alkalommal érkeztek külföldi könyvadományok is (például a MEKDSz angol nyelvű kollekcója 1922-ben, vagy a Holland–Magyar Segélyakció közvetítésével kapott kötetek) és gondoskodtak az új könyvek beszerzéséről is.¹⁸

---

15 I. m. 237. szám. 183–186. oldal az előterjesztés, 187. old. a határozat.

16 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1916. június 14–16. napjain Debrecenben tartott közgyűlésének Jegyzőkönyve, Kiadta: Kiss Ferenc, Debrecen, 1916, 114. oldal. 153. szám.

17 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1918. június 5–7. napjain Debrecenben tartott közgyűlésének Jegyzőkönyve, Kiadta: Kiss Ferenc, Debrecen, 1918, 176–178. old. 220. szám, 285. oldal. 292. szám.

18 A Lelkészképző Intézet megszűntével ez a könyvtár beolvadt a Kollégiumi Könyvtárba.

2. A gyakorlati és elméleti felkészítés súlypontjai

A debreceni Lelkészképző Intézetben a lelkészjelöltek a gyakorlati képzés mellett tudományos oktatásban is részesültek. Ezért az igazgató mellé két teológiai docensi állás szervezésére került sor 1918 nyarán. Az egyházkerületi közgyűlés Erdős Károly és Varga Zsigmond docenseket Lelkészképző Intézeti nyilvános rendes tanárrá nevezte ki. Mellettük továbbra is óraadók tevékenykedtek.

Erdős Károly, aki igazgatóhelyettesi tisztet is ellátott, egyháztörténeti, szimbolikai, patrisztikai és angol nyelvi előadásokat tartott, dr. Varga Zsigmond, a Nagykönyvtár ideiglenes könyvtártisztje ószövetségi, vallástörténeti előadásokat tartott, illetve arab és német nyelvet tanított. Mitrovics Gyula¹⁹, a korábbi bölcsészeti akadémia volt professzora, főiskolai internátusi igazgató pedagógiai szemináriumot tartott, Mácsai Sándor²⁰ kollégiumi énektanár, a Kántus karnagya egyházi és műéneket tanított a hittanhallgatóknak az intézetben.

Tovább folytatta működését az egyetemi korszak előtt is létező Hittanszaki Önképző Társulat, a Hittanszaki Segítő Egyesület, a Kollégiumi Kántus és a *Közöny* című teológuslap szerkesztősége. Erdős Károly vezetésével 1916. november 27-én megalakult a régi főiskolai gyorsíróegylet folytatásaként a lelkészképző intézeti gyorsíróegylet.

A háborús évek véget értek, de a zavaros körülményeket hozó 1919 ősze további fűtési, élelmezési és közlekedési nehézségeket eredményezett,²¹ ugyanakkor az igazgatói jelentés kiemelte: „Ifjúságunk magaviselete megfelelő; a nehéz viszonyok között tanúsított magatartása dicséretet érdemel. A szélsőséges irányzatoktól magát komolyan távol tartotta s viszont, ahol és amikor hite és egyháza mellett a határozott állásfoglalás szükségét érezte, bátran szólott.”²²

Az első évek órarendje és személyi összetétele törvényszerűen vezetett ahhoz, hogy a Lelkészképző Intézetben – az eredeti elképzeléstől eltérően – a gyakorlati felkészítésről áttevődött a hangsúly az elméleti képzésre. Ezen a helyzeten az a hittudományi karon bekövetkezett változás módosított, hogy Zichy János kultuszminiszter 1918-ban engedélyt adott egy debreceni keresztyén erkölcsstan tanszék létesítésére, így 1919-ben megürült a hittudományi karon a vallástörténeti

¹⁹ Mitrovics Gyula munkásságához lásd Vincze Tamás tanulmányait (Arcképvázlat Mitrovics Gyuláról; Mitrovics Gyula, az egyetemi professzor, Mitrovics Gyula „műhelye” a Debreceni Egyetemen, Mitrovics Gyula egyetemi és egyetemen kívüli szerepvállalása, közéleti funkciói), In: Brezsnaynszky László (szerk.): A „Debreceni Iskola” Neveléstudománytörténeti vázlata, Budapest, 2007, 89–148.

²⁰ Fekete Károly: A „mulandóság hárfáján” játszó Mácsai Sándor karnagy emlékezete (1858–2008), Református Tiszántúl 16 (2008)/3–4, 31–33.

²¹ A Tiszántúli Református Egyházkerület 1919. 1920. és 1921. évi jegyzőkönyvei, Debrecen, 1923, 1919/272. szám.

²² A Tiszántúli Református Egyházkerület 1919. 1920. és 1921. évi jegyzőkönyvei, Debrecen, 1923.: 1920. december 481. szám.

tanszék, amelyre dr. Varga Zsigmondot, a debreceni Lelkészképző Intézet tanárát választották meg.²³ Kinevezését csak 1921 májusában kapta meg.²⁴

Ekkor egészen élesen és egyértelműen vetődött fel a kérdés az igazgatói jelentésben: a fenntartó „a megüresedett katedrát továbbra is fenntartja-e elméleti tanszékül, vagy pedig átszervezi-e gyakorlati hogy úgy mondjam, lelkészképző tanszékké?” „A két elméleti tanszékre azért volt eddig szükség, mert az egyetemen egyes tudományszakok nem voltak kellőleg ellátva.”²⁵ Ha gyakorlati tanszék lesz, akkor Debrecenben a két egyetemi gyakorlati teológiai jellegű tanszékkal együtt három lesz. „A valóság azonban azt mutatja, hogy a két gyakorlati tanszék mellett még mindig van sok olyan gyakorlati teológiai munkásság, amely az egyetem körén kívül esik. A szónoklati gyakorlatok tartása, legációk szónoklati előkészítése, theologusoknak a városi belmisszióba való bekapcsolása, általában véve a hittanhallgatók gyakorlati kiképzésének egységes vezetése: óhajtandóvá tesz az, hogy a Lelkészképző Intézetben legyen egy gyakorlati teológiával foglalkozó professzor. Ennek a professzornak tantárgyai lennének: Szónoklati gyakorlat heti 2 órán, Kátémagyarázat heti 2 órán; a gyakorló lelképásztor gyűlékezetében heti 2 órán, német vagy francia nyelv kezdőknek és haladóknak heti 2–2 órán.”²⁶

Baltazár Dezső tiszántúli püspöknek egyetlen jelöltje volt erre a feladatra: Csikesz Sándor csányoszrói lelképásztor, akinek az Országos Református Lelkészegyesületben és az Országos Presbiteri Szövetségben végzett koncepciózus munkáját ismerve – minden kari tanácsi ellenvetéssel szemben –, elérte, hogy Csikesz Sándor 1921-től a debreceni Lelkészképző Intézet tanára lett.²⁷ Csikesz népes családjának eltartása és lakhatása érdekében nem vált meg lelkészi állásától, hanem tömbösítve tanított és ingázott Debrecen és a baranyai Csányoszró között. Csikesz ingázása akkor fejeződött be, amikor a Lelkészképző Intézet tanáraként 1922. december 29-én megválasztották a hittudományi kar professzorává.²⁸

A megürült tanári helyre dr. Kállay Kálmán konventi titkárt hívták meg 1923-ban, aki az 1923/24. tanévre szabadságot kapott, hogy szervezhesse a Holland–Magyar Gyermekekációt.²⁹ Helyettesítését hárman végezték: dr. Révész Imre debreceni lelkész vezette a szónoklattani gyakorlatokat és végezte a bibliamagya-

23 DE HTK 1918/19. Jkv. – 1919. március 26. 111. szám.

24 DE HTK 1920/21. Jkv. – 1921. június 30. VII. rendkívüli ülés, 209. szám.

25 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1919. 1920. és 1921. évi jegyzőkönyvei, Debrecen, 1923, 1921. 329. szám, 663.

26 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1919. 1920. és 1921. évi jegyzőkönyvei, Debrecen, 1923, 1921. 329. szám, 663.

27 I. m. 1921. 489. szám, 720–721.

28 DE HTK 1922/23. Jkv. – 1922. december 29. V. rendkívüli ülés, 80. szám. A kormányzó 1923. március 29-én nevezte ki Csikesz Sándort: DE HTK 1922/23. Jkv. – 1923. április 25. VIII. rendes ülés, 121. szám.

29 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1923. évi jegyzőkönyvei, Kiadta: dr. Révész Imre, Debrecen, 1923, 157b. szám, 119–120.

rázatok, dr. Tankó Béla egyetemi tanár gyakorlati valláslelektant adott elő, Erdős Károly pedig német nyelvet tanított.³⁰

1924-ben váratlanul meghalt Mácsai Sándor. A kollégiumi ének-zene tanárságban és a Kollégiumi Kántus élén is Szigethy Gyula³¹ lett az utóda, aki a Lelkészképző Intézetben évfolyamonként éneket és harmóniumot tanított 1926 őszétől.

Az 1924/25. tanév különlegessége volt, hogy ekkor iratkozott be az első nőhallgató a debreceni református hittudományi karra és egyben a Lelkészképző Intézetbe is.³²

A Lelkészképző Intézet gyakorlati képzése javult az 1920-as évek közepétől. A hallgatók aktívan kivették a részüket a debreceni református egyházközség egyháZRészeinek (Csapóker, Homokker, Nyulas-telep, Szabadságtelep, Wolaffka-telep) belmissziói életéből, de folyamatosan jártak a klinikákra, a Sámsoni úti iskolába és a tanyákra is. A kültelki missziós szolgálatokra kötelezően, előre megállapított sorrendben mentek szolgálni.

A hallgatók jegyzetellátását egy 1927-ben vásárolt sokszorosítógép könnyítette meg.³³ A teológus ifjúság jegyzetkiadó társaságot működtetett szövetkezeti alapon, hogy olcsó jegyzetekkel lássa el az ifjúságot.

Az 1928/29. tanév nagy változásokat hozott. Mindkét intézeti tanár meghívást kapott a hittudományi karra. Amikor 1928. január 19-én meghalt Sass Béla, az ószövetség professzora, akkor dr. Kállay Kálmánt hívták meg az ószövetségi tanszékre, dr. Erdős Károlyt pedig az újszövetségi tanszék professzorává választották meg.³⁴ Mindketten lemondtak intézeti tanárságukról, de Erdős Károly mint igazgató tovább vezette a Lelkészképző Intézetet.³⁵

Ezek a tények is azt bizonyítják, hogy az egyetemi korszakban a hittudományi kar megürült professzori helyeit a Lelkészképző Intézetben kipróbált fiatal, tehetséges, feltörekvő tanerőkből töltötték fel. Az előiskola jelleg azonban többször rivalizálást és hierarchikus viszonyokat teremtett a kar tagjai és a Lelkészképző Intézet tanárai között.

---

30 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1924. évi jegyzőkönyvei, Kiadta: dr. Révész Imre, Debrecen, 1924, 238. szám, 89., Kállay Kálmán visszaállításáról ad hírt: A Tiszántúli Református Egyházkerület 1925. évi március és május havi jegyzőkönyvei, kiadta: dr. Révész Imre, Debrecen, 1925. 316. szám, 63. oldal.

31 Fekete Károly: Szigethy Gyula emlékezete, Debrecen, 2003.

32 DE HTK 1924/25. Jkv. – 1925. február 9. VIII. rendkívüli ülés, 140. szám. A 86/1925. IV. sz. alatti (Iktatószám: 173/1924-25.) VKM leirat engedélyezi Szabó Irén felvételét a hittudományi kar rendkívüli hallgatójának.

33 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1927. évi őszi jegyzőkönyve, Kiadta: dr. Révész Imre, Debrecen, 1927, 321. szám, 75. oldal.

34 DE HTK 1928/29. Jkv. – 1928. szeptember 1. I. rendes ülés, 2. szám.

35 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1929. évi jegyzőkönyvei I. tavaszi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvek, Kiadta: Maklár Károly, Debrecen, 1929, 1929/425. szám.

Az egyre súlyosbodó pénzügyi gondok miatt 1928-tól óraadó tanárokat alkalmaztak, akik a görög és angol nyelvet, a zenét és az éneket tanították, az igazgató pedig az ígahirdetési gyakorlatokat vezette.

Tizenkét és fél év után, 1929. december 31-én dr. Erdős Károly egyetemi ny. r. tanár lemondott a Lelkészképző Intézet hűséggel viselt igazgatói tiszteréről. Révész Imre püspök dr. Kállay Kálmánt bízta meg az igazgatói tiszttel ellátásával.³⁶

Kállay Kálmán intézetvezetői időszakában fokozottan figyelt a hallgatók tanulmányi előhaladására, a kollokviumi kötelezettségek teljesítésére. 1930-ban még a hallgatók fele volt folytonosan hátralékban a kötelező kollokviumok letételével, ezt két év alatt sikerült néhány elmaradásra csökkentenie. A fegyelemre szorításnak két eszköze volt: a mulasztókat előbb a legációból való eltiltással, a makacs mulasztókat az intézetből való kizárással büntették. Ezen szankciók bevezetése meg is hozta a kellő eredményt.

Az Egyházkerületi Közgyűlés a hittudományi kar tanárainak kérésére a bibliai nyelvek gyakorlására biztosított órák mellé egy új tantárgyat létesített 1930-tól. Mivel egyre nőtt azoknak a hittanhallgatóknak a száma, akik a középiskolában nem tanultak görög nyelvet, ezért ezeknek a hallgatóknak kiegészítő görög nyelvi képzést szerveztek a Lelkészképző Intézetben. A görög tanfolyam kétéves volt, amelyen a kezdők és a haladók heti 2-2 órában készültek fel görög nyelvből az érettségi vizsgára. A teológiai kar többször is eredménytelenül kérte ennek állami megoldását a minisztériumban, ezért a görög tanfolyam vezetésével dr. Bertók Lajost, ideiglenes könyvtartiszttel, a klasszika filológia doktorát bízták meg.³⁷ Az egyházkerületi közgyűlés is kért állami támogatást a görög nyelvi tanfolyam finanszírozására, de a Vallás- és Közoktatási Minisztérium fedezet hiányában nem tudta támogatni a kérést. Dr. Bertók Lajos az 1937/38. tanév végéig végezte az oktatást,³⁸ akit 1938/39-től Salánki József gimnáziumi tanár követett a görögoktatásban.³⁹

A nagy gazdasági világválság minden szinten érezte a hatását. Ezekben az években aggasztó volt a hallgatók anyagi helyzete. A legációk jövedelme megcsappant, s a hallgatók otthonról kapott támogatása is erősen csökkent. Kállay Kálmán az 1930. évi közgyűlésen elmondott igazgatói jelentésétől kezdve (1930/237. szám) folyamatosan arról tájékoztatta a fenntartó képviselőit,⁴⁰ hogy egész sereg olyan hallgató volt, akinek élelemre és lakásra is alig telt: „Kötelességszerűen rámutatok arra a visszas tényre, hogy hallgatóinknak több mint fele a Kollégiu-

36 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1930. évi jegyzőkönyvei I. tavaszi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvek, Kiadta: Maklár Károly, Debrecen, 1930, 158. szám. 65. oldal.

37 I. m., 158. szám. 66. oldal.

38 A Tiszántúli Református Egyházkerület Debrecenben 1938. május hó 11. és 12. napjain tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, Kiadta: Kolozsváry Kiss László és Uray Sándor, Debrecen, 1938, 122. szám, 104. oldal.

39 A Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyűlése Jegyzőkönyve 1939/363. szám.

40 Lásd a Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyűlésének 1932/372. számát, ill. a 1938/122. számot.

mon kívül lakik, sokszor igen silány lakásokban és nélkülözi még az igen szerény minőségű és mennyiségű táplálékot is. Tapasztalásból tudom, hogy sem egészségügyi, sem speciális theológus nevelési szempontból nem felelnek meg azok a lakások, amelyekben hallgatóink a városban laknak. De a kintlakást megakadályozni nem lehet, mert a hallgatók jórésze még a mérsékelt internátusi díjakat sem bírja fizetni. De úgy a magam, mint a református hittudományi kar tanárainak nevében nagyon szükségesnek látnám a kötelező theológus bentlakás bevezetését. A mostani kollégiumi egyetemi internátus azonban nem tudná befogadni a theologiai fakultás, ill. lelkészképzőintézet összes hallgatóit, vagy pedig a másik három fakultás hallgatóit kellene máshová irányítani, ami szintén nem helyes, mert kívánatos, hogy más fakultásbeli, de református hallgatóink is a Kollégium levegőjében növekedjenek fel minél nagyobb számmal. Ezért nagyon kívánatos és nagyon sürgős lenne a külön theológus-internátus felállítása, hogy hallgatóinkat kötelező internátusban való bentlakásra szoríthassuk, ami azért lenne jó, mert egyrészt a mostani sokszor tanult emberhez nem méltó nyomorgásból emelnők ki őket, másrészt megóvnánk azoktól az erkölcsi kísértésektől, amelyeknek az ilyen helyeken ki vannak téve.”⁴¹

A nyomor és a gondok enyhítésében nagy szerepet játszottak a gyülekezeti adományok, a Baltazár-Amerikai Alapítvány és az Egyetemi Diákjóléti Iroda. A hittudományi kar tanárainak havonként önkéntes adománya tette lehetővé, hogy néhány hallgató legalább naponta egyszer meleg ételhez juthatott.

3. Diákélet a Lelkészképző Intézetben

A teológus ifjúság a Lelkészképző Intézet keretei között több egyesületet működtetett. Ezek évente új vezetőséget választottak és újra szervezték tagságukat. Még az egyetemi korszak előtti alapításúak voltak: az 1869-től működő Hittanszaki Önképző Társulat és lapjának, a *Közlönynek* a szerkesztősége (1870-től 1948-ig rendszeresen megjelent), a Hittanszaki Segítő Egyesület, a Theologiai Becsület-szék és az Iratterjesztés. Az 1931/32. tanévben kezdte meg működését a „Bocskay” Teológus Bajtársi Egyesület 120 fős létszámmal, három törzsben: „Méliusz Juhász Péter prédikátor törzs”, „Bethlen Gábor belmissziós törzs”, „Tisza István vallásos ünnepélyeket és alkalmi ünnepségeket rendező törzs”. Az ifjúság ebben az egyesületben is a speciális hitéleti-teológiai célokért munkálkodott és szolgált, hogy ezen belül is kifejezetten és tudatosan készüljön a lelkipásztori életpályára.

A MEKDSZ, Soli Deo Gloria, Protestáns Diákok és más protestáns ifjúsági egyesületek munkájában tevékenykedtek a teológusok. A debreceni hittanhallgatók az esküdtfelügyelővel az élen kezdeményezői voltak a Kollégiumban a telepí-

---

41 A Tiszántúli Református Egyházkerület Debrecenben 1938. május hó 11. és 12. napjain tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta: Kolozsváry Kiss László és Uray Sándor, Debrecen, 1938.

tési mozgalomnak.⁴² Széles körű agitáció, gyűjtés, hetente egy vacsora feltétjéről lemondva és építőakciókat szervezve 1938–1944 között mintegy 80 sokgyermekes tiszántúli magyar családot telepítettek a Dunántúlra, hogy emeljék ott a magyarság számarányát.

A Lelkészképző Intézet időszakában a Kollégiumi Kántus⁴³ szintén a Lelkészképző Intézet kötelékébe tartozott. Előbb Mácsay Sándor karnagy, majd kedves tanítványa, Szigethy Gyula kollégiumi ének- és zenetár vezette a kórust. Az énekkar 1939-ben, a Magyar Rádió által is közvetített ünnepélyen és hálaadó istentiszteleten emlékezett meg 200 éves fennállásáról.

Az anyagiak hiánya 1932-ben oda vezetett, hogy a szanálóbizottság törölte a költségvetésből a Lelkészképző Intézet angol lektorának óradíját, és az angolórák megszűntek. Az egyetemi nagy létszámú csoportokban viszont az angoloktatás nem bizonyult hatékonynak, ezért gyengült az angol teológiai ösztöndíjra való felkészítés. Az Egyházkerületi Közgyűlés határozata segítette előteremteni az óradíj fedezetét, így 1933-ban újra indulhattak az angolórák Welsh Tamás⁴⁴ egyetemi lektor vezetésével.

4. A Lelkészképző Intézet külföldi kapcsolatai

A két világháború között nemcsak a hittudományi karnak épültek tovább a külföldi kapcsolatai, hanem a Lelkészképző Intézetnek is. A nevesebb látogatók között voltak 1921 októberében: Arnold Frauenfelder (Tenfen – Svájc); 1923/24. dr. David Cairns, dr. Webster J. Macdonald (Skócia).⁴⁵ 1938. március 18–29. között a Lelkészképző Intézet vendége volt a német–magyar kulturális szerződés keretében dr. Karl Schumann hallei professzor, aki tíz előadást tartott „Offenbarung und Schöpfung” címmel. Vendégelőadó volt még Arvi Järventaus finn főesperes, dr. Balogh Ernő, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karának kórbonctantanára, aki Orvosok és a materialista világnézet címmel tartott előadást.⁴⁶

A debreceni Lelkészképző Intézet két világháború közötti legjelentősebb nemzetközi kapcsolata az elberfeld-wuppertali Predigerseminarral alakult ki.

42 Tibori János: A Debreceni Református Kollégium ifjúsági telepítési akciója 1938–1944. In: Uő: Három tanulmány, Debrecen, 1998 (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani, 7), 163–216.

43 Lásd a Kollégiumi Kántus 1914–1950 közötti történetét bemutató fejezetet.

44 Welsh Tamás amerikai származású volt, 1945-ben tragikus körülmények között halt meg.

45 A Tiszántúli Református Egyházkerület 1923. évi jegyzőkönyvei. Kiadta: dr. Révész Imre, Debrecen, 1923, 157b. szám, 119–120. oldal.

46 A Tiszántúli Református Egyházkerület Debrecenben 1938. május hó 11. és 12. napjain tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta: Kolozsváry Kiss László és Uray Sándor, Debrecen, 1938, 122. szám.

Hermann Albert Hesse (1877–1957), a Reformierter Bund für Deutschland moderátora, a német Hitvalló Egyház (Bekennende Kirche) meghatározó alakja, az elberfeldi Predigerseminar igazgatója azzal az ajánlattal kereste meg 1933. szeptember 28-án Kállay Kálmán igazgatót, hogy létesítsenek cserediák-kapcsolatot Elberfeld és Debrecen között.⁴⁷ Hesse professzor levele szerint az akkor Utrechben ösztöndíjas Forró Imre debreceni teológus elberfeldi látogatása során jött szóba, hogy Debrecenben fogadnának német diákokat. Kállay professzor tisztában volt ennek a kérésnek a jelentőségével, és örömmel jelentette az Egyházkerületi Közgyűlésnek a következőket: „Mint örvendetes újságot jelentem, hogy az elberfeldi református Predigerseminar igazgatósága azzal a kérelemmel fordult a lelkészképzőintézethez, hogy ők küldhessenek hozzánk a folyó tanévre egy német diákot, aki helyett viszont mi is küldjünk ki egy magyar theologust. Tekintettel arra, hogy az ajánlat a német református egyháznak attól a csoportjától jött, amely a mai Németország kaotikus vallási állapotai közepette is hűségesen ragaszkodik a református dogmákhoz és hitvallási alapokra állva bátran szembenéz a nemzeti szocializmus hitünket sértő egyházi intézkedéseivel, előterjesztettem a kérelmet a főtiszteletű Püspök úrnak aziránt, hogy fogadjuk el a német református egyház ajánlatát és lépünk cserediák-viszonyba velük. A tárgyalások eredménye az lett, hogy az elberfeldi Predigerseminar igazgatója egy Gerrit Herlyn nevű diákot küldött ki hozzánk, aki már jelentette is közeli megérkezését, a mi részünkről pedig Kádár László jeles kápláni vizsgát tett segédlelkész ment ki Elberfeldbe, aki helyét már el is foglalta.”⁴⁸ Kállay fontosnak látta a folytatás érdekében a cserediákviszony intézményes biztosítását, ezért az Egyházkerületi Közgyűlés erre a célra évente ezer pengő beállítását szavazta meg a Lelkészképző Intézet költségvetésébe. A cserediákok az alábbiak voltak:

Tanév	Elberfeldből érkező ösztöndíjas	Debrecenből kiküldött ösztöndíjas
1934/35	Gerrit Herlyn	Kádár László
1935/36	Teelmann Wiard-Kampes	Tamás Ferenc
1935/36	Halléből érkezett még: Fritz Einicke	
1936/37	Adolf Folkerts	Hadházy Sándor
1937/38	Harm Wolz	Gönczy Sándor

⁴⁷ A kapcsolatot részletesen elemezte és feltárta Kósa László: Az elberfeld-debreceni diákcseré. A magyar református egyház és a német hitvalló egyház kapcsolatának egy fejezete. In: Kósa László: Művelődés, egyház, társadalom. Tanulmányok, Budapest, 2011, 318–365., Kósa László: Studentenaustausch zwischen Elberfeld und Debrecen. Ein Kapitel aus Geschichte der Beziehungen zwischen der Bekennenden Kirche in Deutschland und der Reformierten Kirche Ungarns, Kirchliche Zeitgeschichte – Contemporary Church History 17 (2004)/2, 459–499.

⁴⁸ A Tiszántúli Református Egyházkerület Debrecenben 1934 novemberében tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta: Maklár Károly, Debrecen, 1934, 368. szám. 55–56. oldal.

Tanév	Elberfeldből érkező ösztöndíjas	Debrecenből kiküldött ösztöndíjas
1938/39	Martin Strothmann	Kósa Ferenc
1939/40	Alfred Burg – a háborús viszonyok miatt már nem érkezhettek meg	Balázs Lajos

Tehát – a hittudományi kar gondozásában már korábban létesült hallei ösztöndíjas lehetőség⁴⁹ mellett – 1934–1940 között öt német segédlelkész érkezett a debreceni Kollégiumba és hat debreceni teológus ment a német Hitvalló Egyház által fenntartott elberfeldi Predigerseminarba tanulni. A magyar hallgatók közül négyen viseltek szeniori tisztet: Tamás Ferenc, Hadházy Sándor, Gönczy Sándor és Kósa Ferenc. A német és a magyar diákok közül is voltak, akik megörökítették a csere-diákság alatt átélt pozitív élményeiket, tapasztalataikat.⁵⁰

Kállay Kálmán 1935 őszén azt jelentette Baltazár Dezső püspöknek, hogy „a csere nagyon jól bevált és nemcsak mi láttuk hasznát azáltal, hogy egy jeles képesítésű német segédlelkész tartózkodott egy évig nálunk, aki jól megismerte egyházi és hazai állapotunkat és egészen jól elsajátította nyelvünket, úgy hogy odahaza állandó képviselője lesz a velünk való barátságos összeköttetésnek, hanem a német egyházi hatóság is nagyon meg volt elégedve azzal a jelentéssel, amelyet ő odahaza tett úgy, hogy d. dr. Hollweg püspök úr f. é. október hó 3-án hozzám intézett levelében annak a kívánságának adott kifejezést, hogy nagyon örülne annak, ha ez a csere viszony egyházaink között hova tovább megerősödnék és ha »állandó intézménnyé fejlődhetnek«”.⁵¹

A cserekapcsolat jelentőségét világosan fogalmazta meg Gönczy Sándor csere-diák a Református Egyetemes Konventnek írt jelentésében 1938-ban: „Teológiai továbbképzésem mellett alkalmam volt megismerkedni a hitvalló egyház vezető egyéniségeivel, beletekinteni a hitvalló gyülekezetek szenvedéseibe és e szenvedésekből eredő sok áldásba, alkalmam volt a német egyházi harc legmélyebb gyökereire hatolni. A teológiai munkát a maga igazi helyén: az ecclesia militans életén belül, azzal szorosan összekötve, sőt abból táplálkozva: e kettő sokoldalú kölcsönhatásaiban ismertem meg. Ezt tartom tanulmányutam legnagyobb nyereségének.”⁵²

49 A hallei kapcsolathoz lásd a Hittudományi Kar történetének megfelelő részét.

50 Pl.: Gerrit Herlyn: Die reformierte Kirche in Ungarn gestern, heute und morgen, Reformierte Kirchenzeitung (1935)/42, 291–293., Adolf Folkerts: Mit jelent számomra a magyar-német lelkészcsere? Közlöny 57 (1937)/7, 64–67. Tamás Ferenc: Mit tudhatunk a német egyházi harcokból? DPL 57 (1937)/2, 20–21. Kósa Ferenc: A megtámasztott egyház. Bevezeti és közlést teszi Kósa László, Református Tiszántúli 10 (2002)/1, 3–6.

51 TtREL II.5.a.3. Kállay Kálmán levele Baltazár Dezső püspökhöz.

52 Kósa László: Az elberfeld-debreceni diákcseré. A magyar református egyház és a német hitvalló egyház kapcsolatának egy fejezete. In: Kósa László: Művelődés, egyház, társadalom. Tanulmányok, Budapest, 2011, 356.

A Hitvalló Egyház hatása ezek miatt a személyes élmények miatt közvetlenül is érvényesült Debrecenben, ami igazolta és erősítette a tanári kar több tagja által is folyamatosan közvetített szimpatizáló teológiai szemléletet.⁵³ Ezt tovább fokozta 1935 márciusában Emil Brunner,⁵⁴ 1936 szeptemberében pedig Karl Barth debreceni látogatása és előadásai.⁵⁵

5. Tanrendi változások

Az 1930-as években indult az a törekvés, hogy a teológusképzést négy évfolyamról öt évfolyamosra kell bővíteni (Konvent 91/1933. számú határozat).⁵⁶ Debrecenben ennek kidolgozását a hittudományi kar végezte.⁵⁷

A tanulmányi rend alakulása a debreceni Lelkészképző Intézet oktatási feladataiban is változást hozott. Az alábbi néhány tanrend mutatja, hogy a kezdeti

53 Fekete Károly: Szemléletformáló teológiai felismerések és azok hatása a Debreceni Egyetemen a két világháború között, *Studia Theologica Debrecinensis* 1 (2008)/1, 57–62., Fekete Károly: Adalékok a Barmeni Teológiai Nyilatkozat magyarországi recepciójához, In: Fekete Károly: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához, Budapest, 2009, 127–143.

54 A Tiszántúli Református Egyházkerület Debrecenben 1935 májusában tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, Kiadta: Maklár Károly, Debrecen, 1935/82. szám, 60. oldal.

55 Ferencz Árpád (szerk.): Világok vándorai. Úti beszámoló Karl Barth 1936-os és 1948-as magyarországi látogatásáról. Karl Barth és Vasady Béla levelezése, Debrecen, 2007 (DRHE Karl Barth Kutatóintézet kiadványai, 1.), Fazakas Sándor–Ferencz Árpád (szerk.): Barth és a magyar református teológia (Rekonstrukciós kísérlet), Debrecen, 2011 (DRHE Karl Barth Kutatóintézet kiadványai, 6).

56 A magyarországi református egyház egyetemes konventjének jegyzőkönyvei: 1924. évi május 20–21. 97–98., 141–157., 1934. április 17–18. 151–152., 1935. május 1–2. 119–130., 1940. április 17–19. 266–268., 532–553., 1941. május 6–8. 248., 264–266., bp-i: Teológiai tanárok konferenciája, Református Élet 1 (1934)/8, 60., Figyelő, Református Élet (1934)/38, 289., Muraközy Gyula: Nincs itt baj a lelkészképzés körül? Református Élet 1 (1934)/45, 352., Dr. Révész Imre: Gépfegyver és dárda, Református Élet 2 (1935)/7, 51., Muraközy Gyula: Milyen lelképásztorokat várunk? Református Élet 2 (1935)/21, 174–175., Publius: Tanszék és hitvallás, Magyar Kálvinizmus 1 (1934)/10–12, 177–178., Ravasz László: Néhány szó a lelkészképzésről. Magyar Kálvinizmus 2 (1935)/4–5, 57–61., Vasady Béla: A lelkészképzés reformja, Debrecen, 1940., LE 33 (1940)/1, 4–5., (1940)/2, 6–7., (1940)/3, 10–12., (1940)/4, 14–17., (1940)/5, 17–20., (1940)/6, 22–24., Uő: A lelkészképzés és lelkesítő továbbképzés. Hozzászólás a püspöki jelentéshez, DPL 63 (1943)/51, 422–423. Ifj. Varga Zsigmond: Lelkészképzés egyetemen és akadémián, Közlöny 70 (1939)/4, 26–27., (1940)/5, 35–37., (1940)/6, 42–44.

57 Vasady Béla: A lelkészképzés reformja, LE 38 (1939)/50, 331–332., LE 33 (1940)/1, 4–5., (1940)/2, 6–7., (1940)/3, 10–12., (1940)/4, 14–17., (1940)/5, 17–20., (1940)/6, 22–24. Révész Imre: Felvilágosító megjegyzések. D. Dr. Kováts J. István „A lelkészképzés reformja” c. munkálatához. Bizalmas közlés! Kéziratnak tekintendő! Debrecen, 1942. január hó. TtREL II.5.a.4.

tanévek két szemeszterének magas számú elméleti tárgyai és szabadon választható kurzusai egyre csökkentek, és lassan beállt a lelkészképzést elősegítő, gyakorlatorientált tárgyak száma és jellege.

Lelkészképző intézeti tanrend 1914 (I–II. félév tantárgyai összesítve):

Héber nyelvi szeminárium, heti 1 óra (Sass Béla); Bevezetés a sémi filológiába (spec. koll.), heti 2 óra, (dr. Varga Zsigmond); Az ókori keleti kutatások, különös tekintettel az általános vallástörténetre és a bibliára (spec. koll.), heti 2 óra (dr. Varga Zsigmond); Kánaán története az ásatások és a reá vonatkozó nyelvemlékek alapján, heti 2 óra (dr. Varga Zsigmond); Isagogikai konversatorium, II. év, heti 2 óra (dr. Erdős József); Keresztyén egyháztörténelem, I. év, heti 3 óra (Erdős Károly); A keresztyénség történelme a reformációig, I–II. év, heti 3 óra (Erdős Károly); Patrisztika (nem kötelező), II–IV. év, heti 2 óra (Erdős Károly); Dogmatörténelem, II. év, heti 2 óra (Erdős Károly); Dogmatörténelem IV. év, heti 2 óra (Erdős Károly); Tudományos szeminárium, heti 2 óra; Gyakorlatok a belmisszió és a cura pastoralis terén I–IV. évesek, heti 2 óra (Kiss Ferenc); Szónoklati gyakorlatok, I–II. év, heti 1 óra (dr. Ferenczy Gyula); Szónoklati gyakorlatok, III–IV. év, heti 1 óra (dr. Ferenczy Gyula); Pedagógiai szeminárium, I–II. év, heti 2 óra (dr. Mitrovics Gyula); Szemináriumi gyakorlatok a hazai nevelés köréből, I–II. év, heti 2 óra (dr. Mitrovics Gyula); Egyházi és műének, I–IV. év, heti 1 óra (Mácsay Sándor); Német nyelv és irodalom a haladóknak, heti 2 óra (Erdős Károly); Német nyelv és irodalom a gyakorlóknak, heti 2 óra (Erdős Károly); Német nyelv és irodalom, I–IV. év, heti 2 óra (Erdős Károly); Angol nyelv kezdőknek, I–IV. év, heti 2 óra (Erdős Károly); Angol nyelv haladóknak, I–IV. év, heti 2 óra (Erdős Károly).

Lelkészképző intézeti tanrend 1931:

I. félév: Szónoklati gyakorlat, heti 2 óra (vezeti az igazgató); Görög nyelv (a középiskolában görögöt nem tanult hallgatóknak), heti 3 óra (dr. Bertók Lajos); Görög régiségek (dr. Bertók Lajos); Egyházi és műének, I–IV. éveseknek, heti 1–1 óra (Szigethy Gyula); Harmónium, I–IV. éveseknek, heti 3 óra (Szigethy Gyula); Angol nyelv, heti 3 óra (Welsh Tamás egyetemi lektor).

II. félév: Szónoklati gyakorlat, heti 2 óra (vezeti az igazgató); Egyházi és műének, I–IV. éveseknek, heti 1–1 óra (Szigethy Gyula); Harmónium, I–IV. éveseknek, heti 3 óra (Szigethy Gyula); Görög nyelv (a középiskolában görögöt nem tanult hallgatóknak), heti 3 óra (dr. Bertók Lajos); Angol nyelv, heti 3 óra (Welsh Tamás egyetemi lektor).

Lelkészképző intézeti tanrend 1940-től (mindkét félévben):

Szemináriumi gyakorlatok a hazai nevelés köréből, I–II. év, heti 2 óra (Mitrovics Gyula); Igehirdetési gyakorlat, III–V. éveseknek, heti 2 óra (vezeti az igazgató); Pasztorális gyakorlatok III. éveseknek, heti 2 óra (dr. Illyés Endre); Valláspedagóg-

giai gyakorlatok, IV. éveseknek, heti 2 óra (dr. Illyés Endre); Bevezetés a gyakorlati szolgálatokba, I–II. éveseknek, heti 2 óra (dr. Illyés Endre); Szentírás-ismertetés, I. éveseknek, heti 2 óra (Kerekes János szénior); Egyházi és műének, I–IV. éveseknek, heti 1–1 óra (Szigethy Gyula); Harmónium, I–IV. éveseknek, heti 1–1 óra (Szigethy Gyula); Angol nyelv, heti 3 óra (Welsh Tamás egyetemi lektor).

A hittudományi kar új tanrendjét 1940-ben léptették életbe. A Lelkészképző Intézetben a tanrend mellett változott a teológusok internátusi elhelyezése, a diákság kérésére kibővült az intézeti oktatótestület és megalakult a Teológus Gyülekezet. Az Egyházkerületi Közgyűlés a 454/1942. számú határozatával fogadták el A tiszántúli református egyházkerület lelkészképzőintézetének szabályzatát.

A zsinati rendelkezéssel bevezetett elvárások szerint valamennyi hallgatónak internátusi helyet kellett biztosítani. Ehhez Debrecenben az egyetemi hallgatók nagy létszámú helyigénye miatt bővíteni kellett az 1913-ban elkészült főiskolai internátus épületét.

A Debreceni Református Kollégium fennállásának 400. éves jubileumára készített tervek között szerepelt a teológiai internátus korszerűsítése is, amelyet még 1939 őszén Csikesz Sándor mutatott be és foglalt memorandumba.⁵⁸ Csikesz halála után Kállay Kálmán professzor, a Lelkészképző Intézet igazgatója gondozta tovább a teológus internátus ügyét. Borsos József ny. műszaki tanácsos 1940 tavaszára készítette el a tervrajzokat a kollégiumi egyetemi internátus ráépítéses bővítéséhez.⁵⁹ Borsos tervei alapján az épület két oldalát két emelettel, a középső részét három emelettel bővítették.⁶⁰ Így az 1941/42. tanév kezdetén minden hallgató együtt lakhatott a Kollégium felsőoktatási internátusában létrejött teológiai hallgatókat befogadó internátusi részében.⁶¹

Az átalakított lelkészképzés tantervében megnövekedett a gyakorlati jellegű tárgyak száma és jelentősége, ezért szükséges volt egy új intézeti tanár beállítása is. Tulajdonképpen 1914–1928 között egy igazgatója és két docense volt a Lelkészképző Intézetnek, viszont 1928–1940 között csupán tiszteletdíjas igazgatója és óraadói maradtak, saját tanárai azonban nem voltak. Ezért első lépésben, 1940. szeptember 1-jétől egy évre, helyettes tanárként alkalmazták d. dr. Illyés Endrét, a Dóczi Tanítónőképzőintézet és Leánylíceum vallástanárát, akit 1941. november 27-én választott meg Lelkészképző Intézeti tanárrá az Egyházkerületi Közgyűlés.⁶² Makkai Sándor professzor – egy korábbi pályázati értékelésében – úgy jel-

---

58 DE HTK 1939/40. Jegyzőkönyv. – 1939. október 28. II. rendes ülés, 94. szám, A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karának Memoranduma a Theologus Internátus építése tárgyában. Debrecen, 1940 (Egyházi értekezések, 11).

59 DE HTK 1939/1940. Jkv. – 1940. március 18. IX. rendes ülés, 315. szám.

60 G. Szabó Botond: A Kollégium épületeinek története, In: Barcza József 1988, 386.

61 TtRE jkv. 1941/285. szám.

62 TtRE jkv. 1941/286. szám.

lemezte Illyés Endrét, mint aki „elsősorban pedagógus, és theologus-mivolta ennek van melléje rendelve. Ez nem jelenti azt, hogy a theologiai öntudat tisztaságára nem törekszik, csak annyit jelent, hogy nála ez a szempont nem emelkedik a másik fölé.”⁶³ Ez a vélemény is tükrözi, hogy Illyés Endrét – korábbi nevelői munkája miatt – mint valláspedagógust tartották számon. Amikor a Lelkészképző Intézetbe kerestek szakembert, akkor nyugodt szívvel ajánlotta Kállay Kálmán intézetigazgató Illyés Endrét az Egyházkerületi Közgyűlésnek megválasztásra, mert „személyében a magyar református theologiai főiskolák tanári kara egy kiválóan képzett, lelkipásztori jellemű és erőteljes nevelőképeségű tanárral gyarapodnék”.⁶⁴ Illyés Endre munkába állásával megerősödött a képzés praktikus oldala. Az általa tanított tárgyak közvetlenül biztosították a diákjaival való közvetlen munkakapcsolatot (I–II. évf. – Bevezetés a gyülekezeti szolgálatba; III. évf. – Pasztorális gyakorlat; IV. évf. – Valláspedagógiai gyakorlat).

Az ötéves teológusképzés úgy megnövelte a Lelkészképző Intézet feladatát, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület 1942. évi november 26-i közgyűlése 454/1942. számú határozatával a Lelkészképző Intézet tanártestületének tagjaivá nyilvánította a debreceni magyar királyi Tisza István Tudományegyetem Református Hittudományi Karának nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárait, s felkérte őket az intézet tanulmányi, nevelői és missziói munkájába való bekapcsolódásra. Ezen a címen az intézet tanártestületének tagjaivá váltak: dr. Varga Zsigmond (nyugdíjba vonult 1944. február 1.), d. dr. Kállay Kálmán, dr. Erdős Károly, dr. Makkai Sándor és dr. Soós Béla nyilvános rendes tanárok, valamint dr. Czeglédy Sándor és dr. Török István nyilvános rendkívüli tanárok. Az igehirdetési gyakorlatok vezetésébe Kállay professzor mellett még Révész Imre püspök is besegített.

6. A Teológus Gyülekezet jelentősége a debreceni lelkészképzésben

A régi ifjúsági egyesületek az 1940/41. tanévben már nem tartották meg tisztújító gyűléseiket, mert intenzíven elindult az úgynevezett Teológus Gyülekezet szabályzatának kidolgozása, amely – a Kollégiumi Kántust kivéve – magába kívánta olvasztani az összes régebbi egyesületet.

Az 1941/42. tanévben a teológus ifjúság ifj. Varga Zsigmondot⁶⁵ választotta szeniorrá, akinek a Krisztus-tanítványság minőségivé, igényesebbé tétele élet- és

63 Hittudományi Kari Jegyzőkönyvek. 1939/40. 1940. május 15. XI. rendes ülés. 402. szám. 2. pont.

64 TtRE jkv. 1941/286. szám. 177. oldal.

65 Ifj. dr. Varga Zsigmond mártír teológusról bővebben lásd a Hittudományi Kar történetéről írt fejezetet.

munkaprogramjává vált. Egy önfegyelmző és a krisztusi normák alapján élő közösség lebegett a szeme előtt. A régi vágású, kiüresedett hallgatói önkormányzat és a tüzét vesztett diákegyletek megújításán fáradozott, de társaival együtt új formát akartak létrehozni. Ezért kitartóan dolgoztak, tárgyaltak, egyeztettek a Teológus Gyülekezet Szabályzatának elkészítéséért.⁶⁶ Kemény viták során meggyőzték a hallgatótársakat, a tanári kar tagjait, a püspököt és az Egyházkerületi Közgyűlést is, amely 287/1941. számú határozatával jóváhagyta és életbe léptette a Teológus Gyülekezet Alapszabályát. A gyülekezet célja: „a hitvalló egyháztag-ságra, hitbeli öntudatból folyó missziói munkára, az élet minden viszonylatában szilárd keresztyén erkölcsi jellemre és keresztyén magyar hazafiságra, és mindezek által az Ige szolgálatára való nevelés”.⁶⁷ A jövődől elkészí szolgálatra készülő ifjak gyülekezeti szervezetbe tagolták bele magukat és saját presbitérium vezetésével éltek bibliikus szemlélettel, kiforrott teológiai látással a maguk kegyeségi életét. Az első presbitérium vezetőivé választották: ifj. dr. Varga Zsigmond szénior-lelkipásztort, Berényi József főgondnokot (IV. évf.) és Bütösi János gondnokot (III. évf.). Presbiterek lettek: Vargha Balázs (IV. évf.), Gáll Mihály (IV. évf.), Balázs Béla (IV. évf.), Adorján István (III. évf.), Bán István (III. évf.), Józsa Lajos (III. évf.), Adorján Gusztáv (II. évf.), Nánási Mihály (II. évf.), Visky Ferenc (II. évf.), Zergi Gábor (I. évf.) és Zsíros József (I. évf.). A Teológus Gyülekezet megalakulásánál Czeglédý Sándor szerint „az illetékesek a közösségi életnek arra a kifényesedésére is gondoltak, amely például Bonhoeffer *Gemeinsames Leben* című könyvében, a hitvalló egyház finkenwaldei szemináriumának gyakorlatában és az Iona Community életében jutott kifejezésre”.⁶⁸

Kállay Kálmán már az 1942/43-as tanév első félévében lemondott igazgatói tisztéről egészségi okokból, de utódának jelölése csak 1943. március 13-án történt meg a Lelkészképző Intézet professzori karának ülésén. Az igazgatói tisztre Vasady Béla professzort ajánlotta a testület az Egyházkerületi Közgyűlésnek,⁶⁹ aki megválasztása után, 1943. július 1-jétől foglalta el hivatalát.⁷⁰ Tiszténél fogva ő lett a Teológus Gyülekezet igazgató lelkipásztora is. Az első, általa vezetett presbiteri gyűlésen Vasady úgy méltatta Kállay Kálmán professzort, mint akinek „több mint egy évtizedes munkássága alatt a Lelkészképző Intézet irányvezetése mindenkor magasnívójú volt; és több, a lelki élet mélyítésére irányuló újítás fűződik az ő nevéhez, melyek közül egyik legnagyobb, hogy ez idő alatt lehetővé vált,

66 A folyamat végigkövethető „A Debreceni Theologus Gyülekezet Jegyzőkönyve 1941. szeptember 1. – 1952.” című kötetben, jelzete: TtREL II.24.j.2., valamint a Közlöny című lap korabeli számaiban.

67 A Debreceni Theologus Gyülekezet Alapszabályzata II. 2. §

68 Czeglédý Sándor 1988, 577.

69 Jegyzőkönyv a Lelkészképző Intézet professzori karának 1943. március 13-án tartott üléséről. 1. oldal. TtREL II.5.a.4.

70 A Debreceni Református Kollégium Évkönyve az 1943/44. iskolai évről. Összeállította: dr. Péter Zoltán kollégiumi igazgató LXVI. (XXX.) évf. Debrecen, 1944. 52.

legnagyobb részt d. dr. Kállay Kálmán igazgatóságának hatására, az ifjúságnak gyülekezetté történt átalakulása”.⁷¹

A Teológus Gyülekezet presbitériuma gondoskodott a tanévnyitó csendesnapok gazdag programjáról, közgyűlésén és presbiteri gyűlésein pedig reformokat sürgettek a legációk szolgálatok minőségével kapcsolatban. A gyülekezet átvette az istentiszteletek, áhítatok, bibliakörök szervezését, igényes kulturális és missziói programokat bonyolított le. Kiszélesítette a cserediák-akciót, így cserediákok viszonzták a debreceniek látogatását Pápáról, Budapestről, Sárospatakról és az evangélikus teológusokat képző Sopronból.

A Teológus Gyülekezetté válással több fronton elkezdődött a teológusélet belső átrendeződése. Missziói jellegű vállalásaik közül kiemelkedett a rendszeres és aktív szórványgondozói munka.⁷² „A teljes útvonalat teherautóval kilenc ízben járták végig a gyülekezeti tagok (Nyírábrány – Barantóvölgy – Érmihályfalva – Asszonyvására – Erábrány – Széltalló, mintegy 100–120 km). Ezen az útvonalon tizenöt szórványközséget gondoztak.⁷³ Az ötletet Kolozsvárról vették át. Az elinduláskor két konferenciát tartottak, majd a Debrecen hatósugarába eső reformátusságot célozták meg Érmellék irányában. Rendszeres kiszállásokat szerveztek, nyaraltatták a szórványban élő református gyermekeket. Észak-Erdély visszatérése után, az 1943/44. tanévben Illyés Endre örömmel adott hírt arról, hogy „a régen tervezett missziói lelkészi állások közül egy feltucat Szatmár megyében már a közeljövőben betöltés alá kerül. [...] A teljes értékű, tehát a vidék nyelvén is beszélő lelkipásztorok felkészülése részben a mi feladatunk lesz a jövőben is.”⁷⁴

A háborús évek 1941-ben is jelentős létszámcsökkenést eredményeztek (54 fő iratkozott be), de még inkább sokkolta a tanári kart, hogy – az általános országos teológushiány miatt – az 1942/43. tanévre mindössze 6 hallgatót tudtak felvenni az első évfolyamra.⁷⁵ Ezért Révész Imre püspök és a tanári kar minden tagja személyesen látogatták meg a Tiszántúl 11 református gimnáziumát, ahol prédikáltak, előadást és pályaválasztási tanácsadást tartottak.⁷⁶

A hívogatás eszköze volt az a tájékoztató füzet is, amelyet Illyés Endre írt *Az én igám gyönyörűsége* címmel. A lelkipásztori tisztról szóló tanítás tisztázása és az elhívás jelentőségére való rámutatás után a szerző felidézte a nehézségekkel teli

71 A Debreceni Theologus Gyülekezet Jegyzőkönyve 1941. szeptember 1. – 1952. Az 1943. október 9-én tartott ülés jegyzőkönyve, 74–75. oldal. TtREL II.24.j.2.

72 Lásd: A szórványmunka további lépései, Közlöny 74 (1944)/6, 42–43.

73 A Debreceni Református Kollégium Évkönyve az 1943–44. iskolai évről. Összeállította: dr. Péter Zoltán kollégiumi igazgató LXVI. (XXX.) évf. Debrecen, 1944, 56.

74 A szórványmunka további lépései... i. m., 43.

75 TtRef Eker-i Közgyűlés Uray Sándor (szerk.), 489/1942. jkv. szám. 279. oldal.

76 Jegyzőkönyv a Lelkészképző Intézet professzori karának 1943. március 13-án tartott üléséről. 2. oldal. TtREL II.5.a.4. A beosztás: Debrecen-Főgimnázium, Mezőtúr – D. Dr. Révész Imre püspök; Békés, Szeghalom – dr. Erdős Károly; Hajdúböszörmény – D. Dr. Illyés Endre; Hajdúnánás – dr. Soós Béla; Hódmezővásárhely – dr. Czegléd Sándor; Karcag – dr. Makkai Sándor; Kisújszállás – dr. Török István; Máramarosziget, Szatmárnémeti – dr. Vasady Béla.

magyar korokat, majd megállapította: „Ma nem kisebbek a feladatok, nem könnyebbek a kísértések, nem csekélyebbek az akadályok; nem kevesebb a bűn; szintén olyan gyötrelmes a fájdalmak és halál árnyékának földjén való járás. Erő, megtartás, vigasztalás, élet után óhajt ma is a magyar nép sorsát évtizedekre meghatározó erőfeszítésében. Az örök igény ma is fennáll: »Az aratnivaló sok, de a munkás kevés« (Mt 9,37). Ki érzi, hogy a nagy gyülekezetek lelkészei nem tudnak pásztorolni az adminisztráció megnövekedése, a hivatalos gondok mellett, mikor alig végezhetik el a keresztelést, esketést, temetést, vallástanítást, ha Lélek szerint akarják elvégezni? Kinek fáj, hogy egy más lelki nevelésben részesült lelkipásztor-nemzedék nehezen tud lépést tartani újabb igények, újabb módszerek követelményeivel? Ki viseli a felelősséget azért, hogy a pásztorok hiánya miatt a kis gyülekezetek számának csökkenésével együtt eltűnik majd a hívők száza és ezre a sorokból? Kinek mindegy, hogy szórványban élő magyar református népünk gondozás nélkül idegen fajba olvad, elhal ajkán a zsolttár és elveszti szem elől a világ világosságát!»⁷⁷

A hívogatás nem volt hiábavaló, mert a háborús évek elmúltával növekedni kezdett a létszám. Az 1949/50. tanévre már 85 férfi és 10 nő, összesen 95 hallgató iratkozott be.⁷⁸

Bár 1940-ben bővült az internátusi férőhelyek száma a teológusok Kollégiumban történő elhelyezésére, az 1942/43. tanévben mégsem költözhettek be a helyükre, mert a Kollégium teológus internátusát hadikórház céljára foglalta le a katonaság. A teológusok a nagyerdei Diakonisszaintézetben⁷⁹ kaptak helyet, ahol szinte folyamatos konfliktushelyzetek adódtak, s a hallgatók életrendje szétzilálódott.⁸⁰ Az igazgató és a tanári kar kérésére azonban az 1943/44. tanévben visszatérhettek a teológusok a Kollégiumba.

Az 1944/45. tanévben Debrecen súlyos bombázása miatt alig volt tanítás. A háború ideje alatt az intézet irattárának nagy része is megsemmisült.

7. A Lelkészképző Intézet élete a II. világháború után és felszámolása

Vasady Béla intézetigazgató 1945 novemberében, ökumenikus kiküldetésben hosszabb útra ment az Amerikai Egyesült Államokba, ezért kérte az igazgatói tiszttaló felmentését. Az egyházkerület elnöksége 1945 novemberétől Czeglédy Sándor professzort bízta meg az intézetigazgató helyettesítésével. Ő vezette a

⁷⁷ Illyés Endre: Az én igám gyönyörűsége, Debrecen, 1943, 15–16.

⁷⁸ Czeglédy Sándor igazgatói jelentése az 1949/50. tanévről. TtREL I.1.b.379. (164)

⁷⁹ Pető Lajosné (szerk.): A Debreceni Diakonissza Intézet, Debrecen, 2001.

⁸⁰ TtREL II.5.a.4. Kállay Kálmán jelentése Révész Imre püspöknek, kelt 1943. május 28-án.

II–V. évfolyam homiletikai gyakorlatait.⁸¹ Később, amikor kiderült, hogy Vasady Béla a princetoni egyetem vendégprofesszora lett, majd munkásságát az Amerikai Egyesült Államokban kívánja folytatni, akkor 1949. szeptember 1-jétől Czeglédy Sándor megválasztott igazgató lett.

A háború után egy időre a katonaság újra igénybe vette a Kollégiumot, de az 1946/47. tanévben – a zajló felújítási munkák ellenére – fokozatosan kaptak helyet a teológusok az internátusban, ahol az élet szinte teljesen visszatért a normális keretek közé.⁸²

Hosszú idő után, az 1947/48. tanévben nyílt először lehetőség külföldi tanulmányútra. Czeglédy Sándor intézetigazgató a teológiai főiskolák ökumenikus konferenciáján vett részt 1948. május 12–14. között Célignyben (Svájc).⁸³

A külföldiek intézet iránti érdeklődése is felerősödött az 1947/48-as tanévtől. Számos ökumenikus vendég kereste fel a Lelkészképző Intézetet⁸⁴:

– 1947 őszén: Hoekendijk, a holland missziói tanács főtákar⁸⁵ és Hellstern főtákar a svájci HEKS-től, dr. C. E. Josephson, az Egyházak Világtanácsa Újjáépítési Osztályának magyarországi előadója, dr. B. J. Bush, az EVT ösztöndíj-bizottságának elnöke, dr. C. T. Leber, a Presbyterian Church in the USA külmissziói bizottságának elnöke, dr. Willem Adolph Visser't Hooft, az EVT főtákar, a Világdiákszövetség elnöke.

– 1948 tavaszán–nyarán: dr. J. L. Hromadka dékán a prágai Husz János Fekültásról, Karl Barth baseli professzor, aki nagypénteken ígét hirdetett a Nagyttemplomban, a Kollégium dísztermében pedig A valóságos egyház címmel tartott előadást, dr. J. Hutchison Cockburn, az EVT Újjáépítési Osztályának igazgatója, dr. N. L. Ehrenström, az EVT tanulmányi osztályának egyik igazgatója.

– 1948 tavaszán: Kwang Hsun Ting anglikán lelkész, diákszövetségi titkár.

– 1948 őszén: Hoekendijk, a holland missziói tanács főtákar és R. Soedarma indonéz lelkész,⁸⁶

– 1949 nyarán: Eduard Thurneysen⁸⁷ baseli lelkész, akit az egyházkerület 1938-ban a Kollégium tiszteletbeli professzorává választott. Vele jött Walter

81 A Debreceni Református Kollégium Évkönyve az 1945–46. iskolai évről. Összeállította: dr. Péter Zoltán kollégiumi igazgató LXVIII. (XXXII.) évf. Debrecen, 1947. 18.

82 A Debreceni Református Kollégium Évkönyve az 1947–48. iskolai évről. Összeállította: dr. Péter Zoltán kollégiumi igazgató LXX. (XXXIV.) évf. Debrecen, 1948. 9.

83 I. m., 10.

84 I. m., 9–10., és A Debreceni Református Kollégium Évkönyve az 1948–49. iskolai évről. Összeállította: dr. Péter Zoltán kollégiumi igazgató LXXI. (XXXV.) évf. Debrecen, 1949. 8.

85 Anne-Marie Kool: Az Úr csodásan működik, III. kötet, Budapest, 2000, 85–89.

86 I. m., 89–91.

87 Groó Gyula: In memoriam Eduard Thurneysen. ThSz ú.f. 17 (1975)/1–2, 52–53. Groó Gyula: Eduard Thurneysen 1888–1988. ThSz ú.f. 31 (1988)/4, 213–215.

Lüthi⁸⁸ berni lelkész is. Thurneysen „megkésétt” székfoglaló előadása 1949. június 13-án volt Seelsorge und Psychologie címmel, Walter Lüthi pedig 1949. június 12-én igét hirdetett és előadást tartott Predigt und Prediger címmel.⁸⁹

A fenti névsorban kétszer is szerepel Johannes C. Hoekendijk, a holland missziói tanács főtítkára, akinek magyarországi látogatásai felkeltették a külmisszió iránti érdeklődést. Bár rövid ideig, de 1948-ban beindult egy Misszionárius-képző Iskola is Hajdúböszörményben.⁹⁰ A zsinat és a konvent elnökségi tanácsa 1948. július 2–3. napján tartott ülésének 34. jegyzőkönyvi határozatával a debreceni Lelkészképző Intézet tanári karának felügyeletére bízta – a külmissziói tantárgyak tanítása tekintetében – a Magyar Református Külmissziói Szövetség hajdúböszörményi külmissziói iskoláját. A lelkészképző intézet tanárai az egész tanév folyamán előadásokat tartottak az iskolai növendékek részére, majd az év végi vizsgákon, 1949. június 28-án a Lelkészképző Intézet képviselőjében dr. Czeglédy Sándor helyettes igazgató vett részt.⁹¹ Annak ellenére, hogy a debreceni tanárokat becsülték a diákok, a külső feltételek rendezetlensége, a helyi személyi és kegyességi ellentétek miatt sajnos elsovadt a képzés.

A Lelkészképző Intézet lelki- és közösségi élete teljes egészében magán viselte a református egyház egészében jelentkező, 1945–1950 közötti gondokat, indulatokat, az egymásnak feszülő ébredési mozgalmak és kegyességi irányzatok harcait. Az 1948-ban lezajlott politikai és egyházpolitikai változások újabb bizonytalanságokat hoztak. Az új magyar hatalmi-politikai átrendeződés közben az országban egyházpolitikai képtelenségek ütötték fel a fejüket és megingott a Debreceni Egyetem integritása is, ahonnan egyre jobban kilógott a karok sorából a hittudományi kar. Az átmeneti időszak vajúdasai, rendezetlenségei hozzátartoztak a mindennapokhoz.

Amikor az állam és a református egyház között létrejött Egyezmény aláírója, dr. Révész Imre tiszántúli püspök 1948-ban lemondott, és 1949-től Péter János lett a püspök, a frontok kiélesedtek. Az egyházon belül evangelizációs hullám söpört végig és intenzív munkába kezdtek az ébredési mozgalmak. Az egyházi megújulás vágya szenvedélyes vitákat kavart az akkori teológus ifjúság körében,

---

88 W. Lüthi (1901–1982) munkásságához lásd Nagy István: Walter Lüthi prédikációinak szemléletessége, Budapest, 2003., Walter Lüthi lelképásztor prédikációja 1956. november 6-án a berni székesegyházban a magyarországi forradalom emlékére tartott istentiszteleten. Fordította: Szabó Csaba. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Győri L. János. Debrecen, 2006.

89 Beszámoló, interjúk az útról: Walter Lüthi: Kirche in Ungarn. Leben und Glauben, 1950., Makkai László: „A feltétlen kegyelem nem menti a szív lustaságát” – Búcsúbeszélgetés egyházunk két vendégével. Út 1949/27. 2., Mit látott Thurneysen és Lüthi Magyarországon? Út 1949. augusztus 1–6. 4., „Ti vagytok a földnek sói.” Út 1949. szeptember 11–17.

90 Történetéhez lásd Anne-Marie Kool: Az Úr csodásan működik, III. kötet, Budapest, 2000, 71–79.

91 A Debreceni Református Kollégium Évkönyve az 1948–49. iskolai évről. Összeállította: dr. Péter Zoltán kollégiumi igazgató LXXI. (XXXV.) évf. Debrecen, 1949. 9.

de felfokozta a szolgálatkészséget is, aminek híre ment a Lelkészképző Intézet falain kívül. A Lelkészképző Intézet tanári karának tagjairól tudták a diákok, hogy kik szimpatizálnak az úgynevezett „ébredésiekkel”, és kik nem. Erre az időszakra visszatekintve Török István differenciáltan mutatta be a Bethánia-mozgalmat: „A Bethánia néven ismert közösségi mozgalom, az ébredés első időszakában valóságos népmozgalommá vált. Nem épített ki ugyan teológiát, de alkalmi theologiai megnyilatkozásai hasonló vonásokat mutatnak, mint a német közösségi teológia. Az egyház helyett szívesebben közösségről beszélt, elfordult a bűnös világtól, s kis közösségekben perfekcionista közösségeket melengtetett s könnyen szektás szűkkeblűségbe tévedt. De minden tévedése ellenére is tiszteletet érdemel az a megalkuvásmentes komolyság, amivel a keresztyén életet, mint a megtért ember életét akarta s akarja élni.”⁹²

Az 1945/46. tanévtől egyre több olyan esemény történt, amely a debreceni Lelkészképző Intézet rendjét megzavarta és szembeállította egymással a teológiai hallgatókat. Ezzel kapcsolatban a *Közlöny* című lapban diákok és tanárok folyamatosan cikkeztek. Dr. Illyés Endre intézeti tanár az 1947/48. tanév kegyességi törésvonalait bemutatva a régi dilemmát vetette fel: „az egyházon belül, vagy kívül, vállalja-e a történelmi egyház a munkát, vagy nem, csak egy csoportnak van-e joga ezt a munkát végezni, amely eddig jó eredménnyel munkálkodott ezen, feltétlenül kell a konventikum és a külön énekeskönyv stb.? Isten Lelkének munkáját nem lehet kötni sem a történelmi egyházakhoz, sem kisebb közösségek lelki specialitásához! Isten az Ő Igéjének hirdetését, a sákramentumok helyes kiszolgáltatását, a fegyelem és szeretet helyes gyakorlását az Ő egyházára bízta – és nem szűk hodályban élő, magukat szenteknek állító, másokat kárhozottaknak bélyegző, világtól elvonuló, sőt attól elmenekülő, »csak azért is« más énekeket éneklő, a zsoltároktól éppenséggel írtózó konventikum tagjaira! – A konventikum növelése csak szektaságra, az egyház testének megszaggatására fog előbb-utóbb vezetni. Mindenütt a legjobbak, elindult életű hívek kihalászására, külön csoportban tartása, külön fegyelem, külön tizedszolgáltatás, külön Úrvacsorával tápláltatás s külön igével legeltetés alkalmával való vezetése, a kovásznak, a világoosságnak a világból való elvonása, meddő sűrítése csak egy másfajta farizeus-ságra nevel és újtát állja az egyház megújulásának. Kérni nagyon forrón, alázatosan kell kérni, az egyház hivatalosainak és ma még az egyházban élő, de attól nagyon szakadásra álló »felébredt« csoportnak az egyház Urától a Lélek új kiadását és azt, hogy a már megébredtetek találjanak egymásra az Ő szolgálatában a lelkek megmentésében, egyháza egyetemes egységre törekvő munkájában való testvéries együttműködésben.”⁹³

Az 1949 decemberében Debrecenben tartott országos teológiai tanári konferencia összegző jelentését dr. Nagy Barna sárospataki professzor foglalta össze az Egyetemes Konvent számára, amelyben általános jelenségként állapította meg,

92 Török István: Tájékoztató feleletek a holland református zsinati küldöttség kérdéseire (1956. szeptember 2.) TtREL I.8.d.51. 3. oldal 2. pont.

93 *Közlöny*. 1947/48. 3. sz. 2.

hogy „a CE-szövetség tagjai nem örvendhetnek azok bizalmának, akik a történelmi egyház keretében és vonalán kívánnak haladni és sokszor a CE-tagok maguk is mereven elzárkóznak azokkal szemben, akik nem tagjai az ő közösségüknek”.⁹⁴

A debreceni Lelkészképző Intézetben 1950 nyarára országos hírű fegyelmi ügy kerekedett az évek óta halmozódó jelenségek miatt. A Lelkészképző Intézet tanári kara 1950. június hó 23-án tartott rendkívüli ülésén tárgyalta a diákok fegyelmi ügyét és igen szigorú ítéletet hozott. Az ítéletet Péter János püspök az alábbiak szerint módosította és hagyta jóvá:

„Mivel az »intézetből történő azonnali kizárás«, valamint »az intézetből való eltanácsolás« ítéletének alkalmazása a jegyzőkönyv A./ pontja első és második bekezdésében felsorolt theologusokat nagyobb büntetéssel sújtaná, mint amilyenek kiszabása a tanári karnak is szándéka volt – mert ilyen ítéletek kiszabása estén nevezettek theologiai tanulmányaikat más hazai főiskolán sem folytathatnák –, viszont mivel a fegyelmi ügyben felvetődött s lelkészképző intézetünk kereteit meghaladó közegyházi kérdés tisztázásához, tanulságai feltárásához, a benne jelentkező erőtlenségek gyógyításához, nem utolsó sorban pedig egyházkerületünk theologiai hallgatóinak fokozottabb egyházi neveléséhez remélhetőleg egyházunk minden e vonatkozásban érdekelt munkásának új ösztönzéseket ad a fegyelmezés gyakorlásának fájdalmas aktusa, azért a kizárás és eltanácsolás mellőzésével helyeslem, ha Debreczeni István II. éves, Bojtor István IV. éves, Horváth Zoltán IV. éves hallgatók más theologiai főiskolán folytatják tanulmányukat. Egyben pedig tudomásul veszem, hogy Szabó Zoltán I. éves, Tariska Jenő II. éves és Sólyom Ferenc IV. éves theologusok önként távoztak más theologiai főiskolára. Szabó Géza V. éves theologusnak I. lelkészképző vizsgára való bocsátásához – amennyiben az egyébként előírt követelményeknek megfelel –, valamint Tarsoly Elemér I. éves theologus II. évre való felvételéhez hozzájárulok.”⁹⁵

A fegyelmi eljárás széles körben foglalkoztatta az egyház közéletét, de téves információk és alaptalan híresztelések is szárnyra keltek, ezért a Tanári Kar nyilatkozatot tett közzé a Református Egyház című lapban *A debreceni teológusok fegyelmi ügye* címmel.⁹⁶ Ennek a megjelent közleménynek készült egy bővebb

94 Kivonat a magyarországi református egyház egyetemes konventje Budapesten, 1950. évi május 12–13. napjain tartott ülésének jegyzőkönyvéből, 29. szám. Dr. Nagy Barna teológiai szakelőadó jelentése a teológiai főiskolák 1948/49. évi állapotáról és működéséről. TtREL II.2.c.57.

95 Péter János püspök levele dr. Pákozdy László Márton dékának 1563/950. szám. Debrecen, 1950. szeptember 11. TtREL II.2.c.57. „Ad 13/1950/51. Debreceni Teológusok fegyelmi ügye 1950”

96 A Tiszántúli Református Egyházkerület Lelkészképző Intézetének Tanári Kara: A debreceni teológusok fegyelmi ügye. Református Egyház II. évfolyam 1950. szeptember 15. 18. szám. 7. – A szöveget Makkai Sándor fogalmazta „Tájékoztatás a debreceni teológusok fegyelmi ügyében” címmel, amelyet 1950. augusztus 23-án küldött el Pákozdy László Márton dékának. TtREL II.2.c.57. „Ad 13/1950/51. Debreceni Teológusok fegyelmi ügye 1950”

változata is 1950. augusztus 1-jén, amely részletesebben, pontosabban és cenzúrától mentesen tárja elő az eseményeket *Tájékoztató a debreceni theologusok fegyelmi ügyében* címmel:

„Tekintettel arra, hogy az egyházi közvélemény egy részét hetek óta élénken foglalkoztatja a debreceni theologusok egy csoportja ellen indított és most már befejezett fegyelmi eljárás, másfelől mivel ezzel kapcsolatban több, téves információ alapuló vélekedés van forgalomban, a Tiszántúli Református Egyházkerület Lelkészképző Intézetének tanári kara szükségesnek látja, hogy a nevezett ügyre vonatkozólag a következő tájékoztatást bocsássa közre.

Az 1945/46. tanévtől kezdve, főleg a lelki élet felélénkülésének folyamányaképpen, Debrecenben az az új és sajátos helyzet alakult ki, hogy a theologusok egy része a közeli gyülekezetekben levő közösségi csoportok látogatásával és lelkigondozásával, valamint bibliaköri és evangelizáló szolgálatok vállalásával meglehetősen széleskörű iskolán kívüli tevékenységbe kezdett. Ez a munka általában az illetékes lelkipásztorok tudtával és beleegyezésével folyt. Mivel azonban több esetben a lelkipásztorok tudta nélkül is történtek ilyen kiszállások, továbbá mivel éppen a legfiatalabb theologusok ilyen tevékenységével kapcsolatban merültek fel panaszok, végül pedig mivel az ilyen nagymérvű tanterven kívüli tevékenység az illető theologusok tanulmányi munkáját is hátráltatta, a lelkész-képző intézeti tanári kar az 1947/48. tanév első felében kénytelen volt úgy határozni, hogy az ilyen természetű vidéki kiszállásokat az I. éveseknek egyáltalán nem engedi meg, a felsőbb éveseknek pedig csak akkor, ha őket erre a munkára az illetékes lelkipásztorok kifejezetten kéri és kiszállásukra a lelkész-képző intézeti igazgató engedélyt ad. Ezt a határozatot a kar és az igazgató az ifjúságnak akkor és azóta többször, szóban és írásban nyomatékosan kihirdette. Ennek ellenére az elmúlt tanévek folyamán ismételten történtek engedély nélküli vidéki kiszállások. Ha az ilyen esetek az igazgatónak tudomására jutottak, azokat kivizsgálta és a vétkes theologusokat felelősségre vonta. Sajnos, amint a legutóbbi tanév tapasztalatai mutatják, az így alkalmazott fegyelmezésnek – pásztori figyelemzetetés, dorgálás, electióban való hátrábtétel – nem volt meg a kellő fogantatja. A múlt tanévben ugyanis újra panaszok érkeztek, majd a debreceni (Debrecen vidéki) egyházmege lelkészértekezlete konkrét esetek kapcsán az egyházkerület püspökének intézkedését kérte. Az igazgató a panaszokban megnevezett ifjakat június 6-án kihallgatta. A terhükre rótt engedélyezetlen szolgálatok tényét mindannyian elismerték, valamint azt is, hogy a kar e tárgyban hozott határozatának tudatában voltak. Az igazgató közölte velük, hogy a tudatos engedetlenség ténye áll fenn és ez szigorú elbírálásban fog részesülni. A következő napon 32 aláírással beadvány érkezett a karhoz, amelyben az aláírók önmagukat feljelenve ezt írták: „Mindannyian egyformán ugyanaz ellen a rendelkezés ellen vétettünk, ezért ugyanazt a fegyelmezést kérjük”. Ennek a szolidaritásnyilatkozatnak a kar megítélése szerint az a célzata is megvolt, hogy a kar pedagógiai-fegyelmező munkáját akadályozza. Az aláírók június 9-én történt kihallgatása pedig arról győzte meg a kart, hogy az engedély nélküli kiszállások ténye több hallgató esetében az ifjú tapasztalatlanságon, befolyásolhatóságon és hanyagságon túl a pneumatikus gőg és szabadosság tüneteit is mutatja. Az is kitűnt a vallomásokból, hogy a június 6-án felelősségre vont ifjak közül három június 8-án ismét engedélyezetlen szolgálatot végzett. Mivel a kar ily

módon a hallgatók egy részének tudatos engedetlenségéből származó, mind egyházi, mind pedagógiai szempontból tűrhetetlenül visszaszárítotttal találta magát szemben, másfelől pedig mivel világossá vált, hogy ebben az esetben a pásztori ráhatás összes emberi lehetőségei kimerültek, június 24-én tartott kari ülésének határozatával kénytelen volt mind a harminckét hallgatót az egyes cselekmények súlyosságához mért fegyelmi büntetésben részesíteni. Határozatát a kar június 29-én az egyházkerület püspöke elé terjesztette, aki azt – néhány esetben enyhítést alkalmazva – július hó 31-én jóváhagyta. A fegyelmi határozat 4 hallgatónak nyomatékosan tanácsolja, hogy tanulmányait más theologiai főiskolán fejezze be, míg a többieket enyhébb büntetésben részesíti.

A határozat egyetlen esetben sem szabja ki a kizárás büntetését, mivel az intézet szabályzatának 34. §-a értelmében ez csak botrányos magaviseletű és általában súlyos erkölcsi kifogás alá eső hallgatók esetében alkalmazható. A fegyelmi eljárás alá vont ifjak ellen erkölcsi természetű panasz nem emeltetett, sőt egyéb tekintetben példás életű ifjakról van szó, akiknek buzgósága, elszántsága és önzetlen szolgálatkészsége iránt a kar minden tagja nagy elismeréssel viseltetik. A kar határozatát nevelői céllal hozta, abban a reményességben, hogy még a legszigorúbb fegyelmezésben részesült ifjak is más környezetben, más főiskolán lelkileg jobban fejlődhetnek és tanpályájukat befejezve egyházunknak derék lelkipásztorai lesznek.

A hitben való engedelmisségnek (Róm 16,26) megnyilatkozása és ugyanakkor próbája az előjárók iránti engedelmisség (Zsid 13,17; 1Thessz 5,12–13). A kar imádkozik azért, hogy a most alkalmazott fegyelmezés indítsa az ifjakat hitbeli magatartásuk alázatos megvizsgálására és annak felismerésére, hogy nem Istennek Szent Lelke volt az, amely őket az előjárók iránti engedetlenségre és így a subscriptio alkalmából tett ünnepléses fogadalmuk megszegésére ösztönözte. Kéri a kar Istent, hogy ez a fegyelmezés szolgáljon az ifjak lelki növekedésére és Krisztus anyaszentegyházának épülésére. Isten iránti hálával veszi tudomásul a kar a fegyelmezett ifjak egy részének máris megtett nyilatkozatát, hogy a rájuk kirótt büntetést ezzel a lelkülettel fogadják. Másfelől a kar és a lelkészképző intézet igazgatója alázatosan elismerik, hogy a maguk részéről az elmúlt tanévek folyamán nem tettek meg minden tőlük telhetőt arra nézve, hogy az ifjúság között a hitbeli engedelmisség magatartása megerősödjék, és így az előttük levő sajnálatos tényállás létrejöttében a maguk felelősségét is meglátják és Isten színe előtt megvallják.

A kar határozata nem irányul az »ébredés népe« ellen és még kevésbé célozza a református egyház lelki megújulásának akadályozását. A lelkészképző intézet a theologusok részvételét az ébredési munkákban nem akadályozta és nem is kívánja akadályozni. Ha valaki az illetékes lelkipásztor kérését bemutatta, általában mindig engedélyt kaphatott arra, hogy a kért szolgálatot elvégezhesse. Fájdalmas tény, hogy ez a szabadság több esetben szabadossággá lett, amely ellen a karnak a gyülekezetek rendje érdekében fel kellett lépnie. A lelkészképző intézet nem vállalhat felelősséget olyan szolgálatokért, amelyeket növendékei az intézet tudta és beleegyezése nélkül végeznek. – Megjegyzendő, hogy a fegyelmezésben részesített ifjak nem ugyanannak az egy kegyességi típusnak a képviselői; vannak köztük olyanok is, akik az egykori CE Szövetségnek tagjai soha nem voltak és annak irányához nem tartoztak.

Ugyancsak kötelessége volt a karnak, hogy igyekezzék megvédeni az intézet tanulmányi és nevelési munkájának érdekeit is. Még az ébredés ügyének kétségtelen sürgőssége

sem indokolhatja azt, hogy egyes theologusok erejük és idejük javarészét – nem egyszer egészségüket is kockára téve – elvonják az iskola munkájától és a theologus gyülekezet közösségi életétől. A kar ezen kívül úgy látta, hogy az ilyen engedélyezetlen és rendetlen szolgálatok felületességre és az igehirdetői munka lebecsülésére szoktathatják a növendékeket. Így különös aggodalomra adott okot több ifjúnak az a védekezése, hogy az engedélykérést azért mulasztották el, mert megbízásukat a vidéki szolgálatokra valamelyik gyülekezeti közösségtől rendszerint az előző napon, vagy egyenesen a vonat indulása előtt kapták. Ezek a tények késztették a kart arra, hogy határozatában kimondja: a lelkész-képző intézet hallgatói a jövőben semmiféle iskolán kívüli közösségnek fegyelmi felelősség alatt levő tagjai nem lehetnek és ilyen csoportosulásoktól szolgálati megbízásokat el nem fogadhatnak.

A kar tisztában van azszal, hogy a theologusok jelen fegyelmi ügye az egyházi életnek, közelebbről a gyülekezeti közösségek működésének olyan általános problémáit is felveti, amelyeket helyileg és egy fegyelmi határozattal megoldani nem lehet. Ezért határozatában felkérte az egyházi főhatóságot, hogy ezeket a kérdéseket a lelkész-képző intézet működése szempontjából újra vizsgálja meg és nyújtson további támogatást ahhoz, hogy az intézet feladatát a református egyház életében és munkájában – az ébredés ügyét is beleértve – minél teljesebben és a lelki megújulás erőntényezőivel együttműködve betölthesse.

Debrecen, 1950. augusztus 1.

*A Tiszántúli Református Egyházkerület
Lelkész-képző Intézetének tanári kara.*⁹⁷

Ehhez a hosszabb és korábbi nyilatkozattervezethez Pákozdy László Márton megbízott dékán egészen keményen szőtt hozzá, amikor megjegyzései között ki mondta: „ez a fegyelmi ügy igenis a CE mozgalom gyümölcse [...] országosan szervezett, központilag és helyileg irányított szabotázs paralizálta az egyes professzorok nevelői kísérletét is, meg a Theologus Gyülekezet alapszabályszerű munkáját is”.⁹⁸

A Lelkész-képző Intézet tanárainak a *Református Egyház* című lapban leközölt, rövidebb sajtóközleménye körül is voltak további viták. Az egyik érintett diák, Bojtor István közlése szerint: „Dr. Szabó Mihály Péter János püspöknél ellenvéleményezi a cikket. Szikszai Béni Bethánia-főtitkár Bereczky püspöknél reklamál az események ferdítése miatt.”⁹⁹ Ugyancsak Szikszai Béni írt egy

97 Tájékoztató a debreceni theologusok fegyelmi ügyében. TtREL II.2.c.57. „Ad 13/1950/51. Debreceni Teológusok fegyelmi ügye 1950”

98 Pákozdy László Márton: Megjegyzések a „Tájékoztató a debreceni theologusok fegyelmi ügyében” c. közlemény-tervezethez. TtREL II.2.c.57. „Ad 13/1950/51. Debreceni Teológusok fegyelmi ügye 1950”

99 Bojtor István: Misszió a Tiszán innen. Miskolc, 1996, 58. Vö. Asztalos Zoltán: Kipótolt esztendő, Pécel, 2013. 40–41. közölt visszaemlékezéssel, például: „A sokat szolgáló teológusok miatt a feszültség egyre fokozódott, hisz némelyek nemcsak egész vasárnap voltak távol, hanem olykor még hétköznap is.”

felelősségre vonó levelet dr. Török István professzornak is, aki kénytelen volt visszautasítani Szikszai Béni általánosító feltételezéseit.¹⁰⁰ Köztudott, hogy Török István az „ébredésiek” számára is tekintéllyel bíró teológiai tanár volt.

A debreceni teológusok fegyelmi ügye tipikusnak mondható. A pártállamnak kapóra jött az ébredési mozgalom erősödése, mert a népegyház ellenfelét látták bennük. Az pedig szintén jól jött a friss hatalomnak, hogy az egyházi kulcspozíciókba beépített és kívülről irányított emberek, akik a totalitárius államhatalom bizalmát élvezték, a misszió centralizálásával, az egyházi egyesületek feloszlásával elvégezték a radikális evangéliumhirdetők ellehetetlenítését. Ebben a nagyobb összefüggésben helyezkedett el a debreceni teológusok fegyelmi ügye is.

A politikai változásokkal függ össze az is, hogy a Lelkészképző Intézet 1950. július 31-én megszűnt, mivel ugyanezzel az időponttal a hittudományi kar kiválni kényszerült a Debreceni Tudományegyetemből és 1950. szeptember 1-től Debreceni Református Teológiai Akadémiaként, mint egyházi főiskola a Református Kollégium épületében folytatta tovább működését. Az átalakítás fő vonalait az alábbi iratban rögzítette a tanári kar:

Pro memoria
a Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Karának
az egyetemről történő kiválásával kapcsolatban
1950. június 21.

1. Az új intézmény tudományos jellege.
2. A kar tudományos és irodai felszerelésének átadása.
3. Az átköltözéssel kapcsolatban vállalt munkák befejezése.
4. Pénzügyi kérdések.
5. Lakáskérdések.

1.

A kar kérése, hogy az egyetemről kiváló és újonnan alakuló intézmény tudományos színvonala ne kényszerüljön csökkenni.

Indokolás: Amikor a Debreceni Tudományegyetemet az állam megszervezte, ehhez az egyetemhez a Tiszántúli Református Egyházkerület odaáldozta a maga három tudománykarral rendelkező és egyetemi szinten működő akadémiáját. Az egyetemről kiváló hittudományi kar mindenekelőtt azt kéri, hogy négy száz éves története és fokozatos emelkedése folyamán elért tudományos színvonalát a kiválás ne érintse. Amikor más karokon már egészen automatikus végbonyítvánnyá vált a doktorátus, karunk szigorú követelményei sohasem csökkentek (várakozási idő, nyomtatott értekezés, irodalmi munkásság stb.). Ezért a kar kéri, hogy tudományos színvonala jusson kifejezésre:

---

¹⁰⁰ TtREL II.2.c.57. „Ad 13/1950/51. Debreceni Teológusok fegyelmi ügye 1950” Szikszai Béni levele Török Istvánhoz, Budapest, 1950. szeptember 26. és Török István válasza Szikszai Bérnek, Debrecen, 1950. október 6.

a) *az intézmény nevében*: Pl. A Debreceni Református Kollégium Hittudományi Kara (vagy: Theológiai Fakultása). A Debreceni Református Kollégium egyezmény által biztosított egyházi intézmény.

Amikor a Román Népköztársaság Kolozsvárt felállította az új theológiai intézetet, amelybe beleolvadt az „Erdélyi Református Egyházkerület Theológiai Fakultása” is, az új intézet nevében kifejezetten is benne van az, hogy „egyetemi fokú”. A Magyar Népköztársaság iránt az egyezmény megkötésével hűségét nyilvánított és azóta is együttműködő református egyház újonnan létesítendő debreceni theológiai intézménye ne részesüljön mostohább elbánásban, mint a kolozsvári theológia.

b) *Theológia doktorátusok adása jogában*. A református egyház négy tisztséget ismert (pásztori, doktori, presbiteri és diakónusi). Amikor az egyetemi kar ezt a jogot gyakorolni kezdte, a jog megadásában az államot az a szempont vezette, hogy ne kelljen református theológusoknak a doktori grádus megszerzéséért külföldi egyetemekre menni, illetve a külföldi egyetemeken szerzett doktorátusokat megvizsgálhassa és a hazai szigorú mértékek szerint értékelve nosztrifikálhassa. A magyarországi református egyháznak négy theológiája van, de a doktorálás jogát csak a debreceni karon birtokolta. A doktori grádus megadásával kapcsolatban a kormányzat a szabályzat készítésekor teljességgel érvényesítheti azt az akaratát, azt az irányzatát, hogy a doktori címet csak igen komoly tudományos munkásság esetében lehessen megadni valakinek. Ezt jelenleg érvényben levő szabályzatunk is biztosítaná, de ez is átalakítható. A graduációról (promócióról) az egyháznak valamilyen formában gondoskodnia kell. Külföldre való utazás nem jöhet számításba. Már csak ezért is kívánatos volna a kar szerzett jogainak a meghagyása.

Szempont: Mind a romániai kolozsvári Egyetemi Fokú Protestáns Theológiai Intézetnek, mind – hogy a Szovjetunió példájára is hivatkozzunk, ne csak a népi demokráciákéra – a moszkvai görögkeleti theológiai akadémiának megvan a doktorátusadási joga. Szintúgy a prágai protestáns Husz theológiai fakultásnak, mind a szófiai egyetem görögkeleti hittudományi karának.

c) *A magántanári képzés joga*. Ezt jelenleg mind a három másik református theológia gyakorolja, de feltételül nem szabja a doktorátust. Debrecenben a követelmények a jelenleg is érvényben levő egyetemi magántanári követelményei.

2.

A létesülő új intézmény működésének és tudományos színvonalának megtartásához a Hittudományi Kar egész tudományos és irodai berendezésének az átadása a kollégiumi Hittudományi Kar számára a jelenlegi állapotában.

Indokolás és részletezés: a kar által használt 8+1 szemináriumi könyvtár nélkül a kar tudományos és oktatási munkája lehetetlenné válnék. E szemináriumi kézikönyvtárak a következők: 1. ószövetségi szeminárium, 2. újszövetségi szeminárium, 3. bibliai vallástörténet és segédtudományai szemináriuma, 4. rendszeres theológiai szeminárium, 5. etikai szeminárium, 6. homiletikai, liturgikai és val-

láspedagógiai szeminárium, 7. pasztoralis theologiai szeminárium, 8. egyháztörténeti szeminárium, melyhez csatoltatott 9-ként a jogi kar megszűnésével a V. K. Minisztérium által karunknak juttatott egyházbizományi szeminárium. Kérjük tehát:

a) a *szemináriumi könyvtárakat*, polcokat és egyéb bútorzatokat és *irodai felszereléseiket*.

b) a dékáni hivatal, tanácsterem jelenlegi berendezését, *irodai felszerelését, a kar irattárát!*

c) *A Debreceni Tudományegyetem könyvtárának theologiai és vallástudományi anyagát.* Ennek kiválasztását és a Kollégiumba való beszállítását a V. K. Minisztérium már akkor megengedte, amikor a Kar átadta helyiségeit a természettudományi kar számára s a Kollégiumba költözött. A könyvtári anyagnál természetesen nem gondolunk az értékes régi magyar könyvtári anyagra, unikumokra stb., hanem csak az *újabb keletű theologiai és általános vallástörténeti anyagra.*

3.

Az új intézmény részére 1950. augusztus 1-től kezdve az államkormányzat biztosítsa államsegélyként azt az összeget, amely a volt tudományegyetemi hittudományi karnak az 1950. évben bármilyen címen előirányozva volt. Kérjük azonban annak mérlegelését, hogy időközben a hittudományi kar átköltözött a Kollégiumba, s így sok olyan teher jelentkezett, amelyre az 1950-es költségvetés az egyetemi központi épületben működő karral kapcsolatban még nem gondolhatott (pl. egy hivatalsegédnek kellene ellátni a dékáni hivatali teendőket kívül a kar összes helyiségeinek takarítását, fűtését, a tüzelőanyag felszállítását a pincéből stb. Tanácsos lenne a méltányosság szempontjából összehasonlítani a soproni kar költségvetését, mely eddig is külön épületben működött.)

a) A *személyi járandóságok* címén a 39/1950. M. T. számú rendelet alapján folyósított illetmények járjanak.

b) A kért *államsegély* 1955. augusztus 1-jével 25%-kal csökken, öt évenkénti 25-25%-os csökkentéssel 1970. július 31-ig megszűnik.

c) Ezt az államsegélyt az államkormányzat az új intézmény fenntartásával kapcsolatos személyi, dologi és egyéb célokra *közvetlenül folyósítsa* és csak az intézmény céljaira legyen felhasználható. Természetes, hogy amennyiben a theologiai intézményt az egyházi főhatóság megszüntetné 1970. augusztus 1. előtt, az államsegély is megszűnnék.

d) Az új intézménynek legyen joga ahhoz, hogy az 1950. évi egyetemi hittudományi költségvetésben előirányozott kereteknek megfelelő államsegélyt a saját szükségletei szerint más felosztásban is felhasználhassa (a V. K. H. jóváhagyásával) stb.

e) A *nem oktató személyzet* 1950. augusztus 15-ig nyilatkozhat, hogy megmarad-e állami tisztviselőnek, vagy pedig a kiváló karral együtt távozik az állami alkalmazottak soraiból s kéri az egyházi alkalmaztatását. Ebben az esetben szabályszerű végelbánás alá kerül, de új egyházi alkalmaztatása helyén is biztosítatik számára a 38/1950. (I. 29.) M. T. számú rendelet 22. §-a alapján történt besorolás szerint megállapított s 1950. március hó 1-től rendszeresen fizetett havi

illetmény (alapfizetés, korpótlék, családi pótlék, túlóradíj, segély stb.). Amennyiben pedig az idézett rendelet 23. §-a hatálya alá esett, a korlátozás megszüntetése esetén a besorolás, illetve az esetleges felszólalás (24. §) feletti miniszteri döntéssel megállapított teljes illetmény számára fennakadás nélkül folyósítandó.

f) Az új helyzet felvetette tanszemélyzeti kérdések: Dr. Vasady Béla lemondása után karunk azonnal kérte a *dogmatikai tanszék* betöltését, amely a legfontosabb tanszék. Az 1950. évi költségvetés törölte a tanszékek sorából.

2. Amíg az egyetem kötelékébe tartozott a kar, ott hallgatta

- I. *Az egyházjogot,*
- II. *A filozófiai kollégiumokat,*
- III. *A pedagógiai kollégiumokat,*
- IV. *A modern nyelvek oktatást* (orosz, német, francia, angol).

Kívánatos lenne a 8. tanszék visszaadása, amely a tárgyak átcsoportosítása után (az etikaiból rendszeres theologiai tanszék lenne) a filozófia és pedagógia tanszéke lenne.

A d) pontban kért szabadság a *költségvetési tételek felhasználásához* azt a célt szolgálná, hogy a nyelvleckék és más szükségessé vált előadások tartásáról az új intézmény gondoskodhassék (itt a költségvetés 115) többleteljesítményű juttatások és túlóradíjak, 126 (vizsgadíjak), 124 (óradíjak) tételeire gondolunk. Ugyancsak ezzel kapcsolatban említjük meg az ókori keleti nyelvi (sémi filológiai: arab, asszír-babiloni, egyiptomi nyelvek) oktatását, amelyeket eddig előadtak a karon.

g) *Az új helyzet teremtette egyéb kérdések.*

1. A kar a felszabadulás óta sürgette, hogy *gyakornokokat (demonstrátorokat)* kapjon, mert segéderő nélkül a 9 szemináriumi könyvtár nem hozható újra rendbe. A legnagyobbknak kb. 9000, a legkisebbnek kb. 1200 mű az anyaga. Szükséges lenne egy *könyvtárkezelői* állás szervezése (vö. a soproni evangélikus hittudományi kar állapotával).

2. A központi egyetemi épületben tartózkodott kar helyiségeinek takarítását jórészt a központi egyetemi *takarítószemélyzet* látta el. Az 1950. évi költségvetés erre van még tekintettel, amikor 1 hivatalsegédet vesz fel. A Kollégiumba átköltözött kar rendben tartásában, *fűtésében és takarításában* az egyetemi hallgató ifjak és leányok segédkeztek és segédkeznek, mert a személyzet nem végezheti el (kb. 30 helyiségről van szó).

4.

Az egyetemi Hittudományi Karnak a Kollégium épületébe való átköltözése alkalmával vállalt és megkezdett átalakítások és javítások munkálatainak befejezése a vállalt kerekben.

Előzmények: Amikor az új természettudományi kar az egyetemen helyet keresett és a megszüntetett jogi kar helyiségei nem bizonyultak elegendőeknek, a Hittudományi Kar felajánlotta a V. K. Minisztériumnak, hogy beköltözik a Református Kollégiumba, ha annak háború rongálta és oktatásra alkalmatlan, egészségtelen helyiségeit a V. K. M. rendbe hozatja. A V. K. M. örömmel fogadta ezt az ajánlatot, kereken 170.000 forint keretben. Ebből megtörténtek a legszükségesebb

javítások és átalakítások, úgyhogy a dékáni hivatal és szemináriumi helyiségek elhelyezhetők voltak s a kar 1949 decemberében és 1950 januárjában beköltözött a Kollégiumba. Kb. 100.000 forintot tesznek ki az eddig megtörtént munkálatok. Ez év áprilisában – tudomásunk szerint – újabb 50.000 forint kiutalása történt meg, azonban a tervekkel az állami tervező iroda nem készült el. Jelenleg a kar-
nak *nincsen egyetlen használható tanterme sem*, hanem a dékáni hivatali tanács-
teremben s a Kollégiumtól kölcsönzött helyiségekben folynak, illetve folytak az előadások. Kérjük a tervezett és jóváhagyott (még az egyetemi kar számára jóvá-
hagyott) munkálatoknak a befejezését, kb. 70.000 forint maximális összegben.

5.

A Hittudományi Karnak három tagja jelenleg egyetemi tanári lakásban lakik; ezeket a lakásokat – egyetemi tanárságuk megszűnte után – az egyetemi tanári lakásszabályzat értelmében záros határidőn belül el kell hagyniok. A kar kéri a kormányzat segítségét e tanárok lakáskérdésének a megoldásához is.

Szemponatok és lehetőségek: A Református Kollégium épületével kapcsolatos egyetemi hallgatói internátus épületében, a Kollégiumhoz tartozó Dóczi-leány-intézetben átalakításokkal teremthető 2–3 lakás. Szóba jöhetne még a Kollégium tulajdonát képező sérült házak egyikének-másikának a kijavítása is erre a célra.

Az 1950/51. tanévben újra a Református Kollégium fogadta be a teológus-lelkész-képzést és ezzel újra teljes körű felsőoktatási intézménnyé vált.

